

UDK 34 (497.5 Šibenik) "1441/1443" (093)
929 Fantino de Cha de Pesaro
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 12. lipnja 2008.
Prihvaćeno za tisak: 1. prosinca 2008.

***Proclamationes* šibenskoga kneza Fantina de Cha de Pesaro (1441.–1443.)**

Danko Zelić

Institut za povijest umjetnosti
Ulica grada Vukovara 68/III
10000 Zagreb
Republika Hrvatska

Predmet je rada sveščić naslovljen "Proclamationes", izvorno dio knjige kancelarije šibenskoga kneza Fantina de Cha de Pesaro (1441.–1443.), nedavno pronađen u ostavštini Ivana Kukuljevića u Arhivu HAZU u Zagrebu. U sveščiću su zabilježeni tekstovi pedesetak proglašenja koje su najprije na početku, a potom i tijekom dvogodišnjega mandata toga predstavnika vrhovne vlasti, kada bi bilo potrebno, po kneževom naređenju na javnim mjestima grada Šibenika izvikivali gradski glasnici. Uz sažeti prikaz sadržaja i strukture toga pravno-povijesnog izvora, u tekstu se daje analiza pravnih izvorišta zakonskih odredaba u proklamacijama i iznose opće napomene o njihovu odnosu prema drugim šibenskim zakonskim tekstovima, poglavito gradskom statutu. Na temelju usporedbe s podacima u drugim suvremenim vrelima iznose se i zaključci o mjestu kaznenopravnih odredaba obuhvaćenih proklamacijama u zakonodavstvu razdoblja mletačke uprave te o ulozi proglašenja u gradskoj svakodnevnici i njihovu odnosu s otprije poznatim, stotinjak godina mlađim, šibenskim proklamacijama iz 1543. godine. Naposljetku, upozorava se na važnost šibenskih proklamacija kao svjedočanstva političke stvarnosti gradova mletačke Dalmacije potkraj prve polovice 15. stoljeća, posebice na činjenicu da su proglašenja – premda zapisana na latinskom – zacijelo bili javno izvikivani na hrvatskom jeziku. U prilogu se donosi cjelovita transkripcija teksta sveščića.

Ključne riječi: Šibenik, srednji vijek, Fantino de Cha de Pesaro, pravna povijest

Uvod

U Arhivu HAZU, unutar ostavštine Ivana Kukuljevića Sakcinskog, sačuvan je do danas nezapažen sveščić proklamacija šibenskoga kneza Fantina de Cha de Pesaro, mletačkoga patricija koji je tu dužnost obnašao od rujna 1441. do rujna 1443.¹ Sveščić

¹ Sveščić se nalazi u mapi naslovljenoj *Fragmenta quaternarum civitatis Sibenicensis de annis 1441–1498.*, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, sign. II c 70.

je izvorno pripadao knjizi njegove kancelarije, stjecajem okolnosti sačuvanoj u Biskupijskom arhivu u Šibeniku, tiskom objavljenoj 1989. godine.²

U proučavanoj arhivskoj građi dalmatinskih gradova iz prvog stoljeća »druge mletačke uprave«, ti šibenski izvori jedinstvena su svjedočanstva svoje vrste. Iz tog je vremena, naime, od poznatih knjigâ kneževskih kancelarija,³ sačuvan tek još fragment knjige splitskog kneza Paola Belegna (1475.–1476. godine).⁴ Najstarije su pak poznate proklamacije nekog od mletačkih knezova u gradovima Dalmacije – one zadarskog kneza Stefana Loredana iz 1492. godine⁵ – točno pola stoljeća mlađe, a najraniji dosad poznat zapis šibenskih proklamacija – gradskoga kneza Francesca Coppa iz 1543.⁶ – cijelo je stoljeće mlađi od proklamacija Fantina Pesara.⁷

Sveščić s proklamacijama izvorno je imao 6 araka, odnosno 12 papirnatih listova formata 22,5 x 30 cm, od kojih se jedan izgubio. Tragova izvorne paginacije nema; listovi su naknadno olovkom označeni brojevima od 1 do 11, a list koji nedostaje nalazio se između f. 5 i f. 6. Tekstovi proglašenja ispisani su na latinskom jeziku, na listovima od 1r do 7v, a listovi 8 i 9 prazni su.

Pronalazak sveščića u Arhivu HAZU, čiji cjeloviti tekst donosimo u Prilogu I., omogućava, dakle, da se gotovo u integralnom obliku restituira sadržaj knjige kneževe kancelarije. Proklamacijama je u svesku prethodio popis oružja i vojne opreme u gradu (*Munitio Castelli et turrium*),⁸ datiran 20. rujnom 1441., danom stupanja Fantina Pesara na kneževsku dužnost u Šibeniku, a slijedio im je popis vojnika–plaćenika na službi u šibenskim tvrđavama (*Conductio stipendiariorum*),⁹ također s nadnevkom

² *Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro, 1441–1443*, ed. Josip Kolanović (Povijesni spomenici Šibenika i njegova kotara, sv. III.), Šibenik, 1989.

³ J. KOLANOVIĆ, "Uvod", u: *Spisi kancelarije*, XX.

⁴ O tom fragmentu pisao je Grga NOVAK, "Quaternus izvoza iz Splita 1475–1476. g.", *Starohrvatska prosvjeta*, II. s., 1.–2., 1928., 92.–102. Na to da se izvorno nalazio u knjizi kneževe kancelarije i da, osim izvoznih, obuhvaća i dozvole za uvoz robe, upozorio je J. KOLANOVIĆ, "Izvori za povijest trgovine i pomorstva srednjovjekovnih dalmatinskih gradova s osobitim osvrtom na Šibenik (*Contralitterae*)", *Adriatica maritima Zavoda JAZU u Zadru*, III., 1979., 64.

⁵ Usp. Ordines et proclamationes comitis Iadrae 1492–1498., u: Josip BARBARIĆ – Jozo IVANOVIĆ – Josip KOLANOVIĆ, "Ordines et proclamationes comitum Iadrae, Spalati et Sibenici. Odredbe i proglašenja knezova Zadra, Splita i Šibenika", *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest*, 3., 1997., 25.–46. Tim izvorom koristio se i Tomislav Raukar, u: T. RAUKAR – Ivo PETRICIOLI – Franjo ŠVELEC – Šime PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom* (Prošlost Zadra – knj. III.), Zadar, 1987., 116.–123.

⁶ Ordines et proclamationes Francisci Coppo, comitis Sibenici anno 1543. O njima i o šibenskim proklamacijama 17. i 18. stoljeća sažeto je pisao Krsto STOŠIĆ, "Naredbe gradskih knezova u Šibeniku", *Novo doba*, god. XXI., br. 90., 1938., 19., a tiskom su objavljene u J. BARBARIĆ i dr., "Ordines et proclamationes", 73.–98.

⁷ Kneževo ime u tekstu pišemo u skraćenom obliku, uz napomenu da se u svim izvornim tekstovima ono dosljedno bilježi u obliku *Fantinus de Cha de Pesaro*. Ime roda – Pesaro – je standardan, u historiografiji uobičajen oblik, usp. Dorit RAINES, "Cooptazione, aggregazione e presenza al Maggior Consiglio: le casate del patriziato veneziano, 1297–1797", *Storia di Venezia – Rivista*, I., 2003., 15.

⁸ Popis u knjizi započinje na f. 26, a prema numeraciji listova u tiskanom izdanju, završava na f. 39, usp. *Spisi kancelarije*, 32.–47.

⁹ Prema numeraciji listova u tiskanom izdanju taj popis započinje na f. 40, usp. *Spisi kancelarije*, 48. Polazeći od postojeće folijacije u svesku, za koju tvrdi da je *dijelom izvorna, a dijelom naknadno provedena*, priređivač nije uočio da u knjizi nedostaje jedan sveščić. Za dio knjige koji obuhvaća navedene cjeline može se, dakle, zaključiti da je folijacija provedena nakon izdvajanja sveščića s proklamacijama.

20. rujna; četiri početne stranice toga popisa, transkripciju kojega također donosimo u prilogu (II.), nalaze se na kraju sveščića s proklamacijama (ff. 10r–11v). Drugim riječima, nakon ceremonije preuzimanja kneževske časti, odnosno primopredaje oružja i vojne opreme, knez je još istoga dana pristupio evidentiranju vojnog osoblja, a njegov je kancelar Giovanni Francesco de Serenis prije toga »poglavlja« u knjizi ostavio 9 slobodnih listova za upisivanje proklamacija. Kancelar je ondje između 24. rujna 1441. i 28. svibnja 1443. zapisao prvih četrdeset proklamacija. Potkraj lipnja 1443. napustio je Šibenik, a zapisi u knjizi poslije toga datuma, uključujući i posljednjih jedanaest proklamacija, unijeti su rukom vicekancelara Petra de Serenis.¹⁰

Sadržaj i struktura

Sveščić sadrži tekstove pedesetjednog kneževskoga proglaša. Prema nadnevcima mogu se podijeliti u dvije skupine. U prvoj su *Proclamationes generales*, dvadesetdva »nastupna« proglaša obznanjena 24. rujna 1441., četiri dana nakon dolaska Fantina Pesara na kneževsku dužnost u Šibeniku. Druga skupina obuhvaća dvadesetdevet proglaša objavljenih povremeno, počevši od 18. listopada 1441., tijekom kneževa dvogodišnjeg mandata. Posljednji je datiran 15. rujnom 1443., samo nekoliko dana prije povratka kneza u Veneciju. Zbog gubitka jednog lista u sveščiću, proklamacije između 2. rujna 1442. i 26. svibnja 1443. nisu sačuvane.¹¹

Nastupne se proklamacije od kasnije priopćenih i zapisanih proklamacija razlikuju ponajviše po tome što sadrže isključivo zakonske propise kaznenopravne naravi. U drugoj su pak skupini najzastupljenije zapovijedi koje je knez donosio *ad hoc*, najčešće na izričito traženje podanika radi zaštite njihove imovine i/ili prihoda. Naknadne proklamacije sadrže, međutim, i nekoliko zakonskih odredaba, ali i neke druge vrste »svakodnevnih«, jednokratnih proglaša.

Nastupne proklamacije

Zakonski propisi u nastupnim proklamacijama odnose se na različite aspekte života i gospodarskih aktivnosti, ponajprije u gradu, a potom i u njegovu distriktu. Prva proklamacija sadrži odredbu o zabrani psovanja Boga, Djevice Marije i svetaca, a drugom se izričito zabranjuje rad blagdanima, tj. na dane kada se na stijeg podizao barjak Sv. Marka.¹² Te dvije odredbe općenite važnosti svojevrsan su preludij za niz od šest proglaša s propisima o soli.¹³ Sva sol proizvedena na području distrikta morala se u grad dopremiti u određenom roku – do kraja mjeseca listopada. Osim radi pri-

¹⁰ Usp. J. KOLANOVIĆ, "Uvod", u: *Spisi kancelarije*, XVIII.

¹¹ Na te se dvije stranice nije moglo nalaziti više od desetak proklamacija.

¹² *De pena blasfemantium Deum aut Virginem Mariam aut sanctos* (br. 1.); *Quod nullus labore diebus festivis* (br. 2.).

¹³ *Quod sal conducatur Sibinicum per totum mensem octobris* (br. 3.), *Quod sal non possit portari per ictum baliste a salinis* (br. 4.), *Quod nemo possit extrahi sine bulleto* (br. 5.), *Quod sal conducatur per viam maris Sibinicum et non aliter* (br. 6.), *Quod nullus possit vendere nec donare salem forensi* (br. 7.), *Quod bulletum salis valeat per 3 dies et non ultra* (br. 8.).

jevoza u Šibenik, sol se nije smjelo odnositi iz solane preko udaljenosti koja odgovara dometu baliste (metaljke), tj. oko 200 m. Cjelokupni je urod trebalo dopremiti u Šibenik morem, na obalu pred kneževom palačom, a odande dalje mogao se otpremati uz dopuštenje kneza, isključivo uz potvrdu (*bullā, bulletum*) koja je vrijedila tri dana. Osobama nastanjenim izvan Šibenika nije se smjelo davati ili prodavati sol. Sljedeća dva proglaša sadrže odredbe vezane uz javni red; unutar grada bila je zabranjena igra koja se naziva *ludus cum arcis a ballotis*, a u gradu i njegovoj neposrednoj okolici, osim u općinskoj loži, bilo je zabranjeno i kockanje.¹⁴ Odredbe koje slijede mogu se tematski razvrstati u nekoliko skupina. Odredbe o javnoj sigurnosti obuhvaćaju zabranu kretanja gradom noću bez svjetiljke, zabranu darovanja ili prodaje oružja strancima i zabranu nošenja oružja u gradu.¹⁵ Nekoliko proklamacija sadrži propise o živežnim namirnicama, i to onima za život grada najvažnijima – ribi i mesu.¹⁶ Iz grada je bez kneževa dopuštenja i odgovarajuće potvrde bilo izričito zabranjeno izvoziti žito i druge žitarice, a to je vrijedilo i za svu drugu trgovačku robu.¹⁷ Propisi o javnoj higijeni obuhvaćaju zabranu onečišćavanja ulica, zapovijed da se smeće u roku od tri dana mora baciti u more izvan grada te zabranu pranja rublja na Žudici, dijelu obale pred gradom dodijeljenom šibenskim kožarima.¹⁸ Posljednjim od nastupnih proglaša upućen je poziv svima koji su imali mjere da ih donesu u roku od osam dana radi označavanja žigom Sv. Marka i kneževim znakom.¹⁹

Naknadne proklamacije

Naknadne su proklamacije opsegom tema znatno raznolikije. S nastupnim se proklamacijama sadržajem podudara tek nekoliko kaznenopravnih odredaba – zabrana ispaše stoke na tuđim poljima i vinogradima, donijeta početkom studenog 1441.,²⁰ proširena i razrađena šest mjeseci kasnije (kada su imenovani i čuvari za polja, vinograde i maslinike i solane),²¹ zabrana odvoženja žitarica u mlinove izvan gradskoga distrikta,²² te odredba kojom se zabranjuje trgovanje s Morlacima u Skradinu i u drugim mjestima izvan gradskoga distrikta.²³

¹⁴ *Quod non proiciatur cum arcis a ballotis* (br. 10.); *De non ludendo ad taxillos* (br. 11.).

¹⁵ *Quod non eatur de nocte* (br. 9.); *Quod non dentur arma forinsecis* (br. 13.); *De armis non portandis* (br. 22.).

¹⁶ *De non emendo pisces pro revendendo* (br. 12.); *Quod animalia excoriantur in becharia et non alibi* (br. 15.); *Quod becharii non martent animalia sine iusticiario aut cavalerio* (br. 16.); *Quod iusticiarii vadant ter in die ad macellum* (br. 17.).

¹⁷ *De non extrahendo bladum nec aliqua alia mercimonia sine licentia* (br. 14.).

¹⁸ *De inmondiciis non prociendis in viis publicis* (br. 19.); *Quod imondicie leventur* (br. 20.); *Quod non laventur panni ad Iudaicam* (br. 18.).

¹⁹ *Quod mensure bullentur* (br. 21.).

²⁰ *Quod animalia non pasculentur sub bladis et olivis et aliis locis prohibitis* (br. 24.).

²¹ *Crida pro damnificantibus in vineis aut bladis alienis* (br. 32); usp. *Spisi kancelarije*, br. 140., str. 235.–236.

²² *Pro non macinari faciendo extra districtum Sibenici* (br. 51.).

²³ *Crida quod nemo audeat emere caseum in Scardona aut picem vel alibi extra districtus* (br. 39.).

Glavninu zapisa u naknadnim proklamacijama, kao što je već rečeno, tvore kneževske zapovijedi, odnosno opomene (*praecepta*) javno obznanjivane na traženje podanika, najčešće radi prevencije djela protiv njihove imovine ili prihoda. Donesene kada je knez procijenio da postoji vjerojatnost njihova počinjenja ili ponavljanja, kneževske zapovijedi imaju oblik pojedinačne pravne norme, tj. izričite zabrane konkretnoga delikta praćene prijetnjom novčanom kaznom. U prvoj polovici travnja 1442. proglašene su četiri naredbe kojima se zabranjuje bez znanja, odnosno dopuštenja (poimence zabilježeni) zakupnika četiriju općinskih daća, obavljati poslove za koje su, na temelju ugovora s općinom, oni jedini bili ovlašteni ubirati naknade.²⁴ Osam kneževskih zapovijedi imalo je za cilj sprečavanje štete na posjedima privatnih vlasnika, uglavnom šibenskih plemića, kako unutar grada,²⁵ tako i (većim dijelom) na području distrikta.²⁶ Nekoliko se naknadnih proklamacija odnosi na potraživanja u novcu ili naravi pojedinih crkvi, Kaptola ili komunalne blagajne; posrijedi su službeni pozivi njihovim dužnicima da u zadanom roku, pod prijetnjom kazne, ispune svoje obveze.²⁷ Izricanjem zapovijedi knez je mogao spriječiti i nepravilnosti ili poremećaje u opskrbi stanovništva pojedinim vitalnim namirnicama; u listopadu 1441. naređeno je da se u roku od osam dana moraju osposobiti sve krušne peći u gradu.²⁸ U dva se navrata zabranjuje kupovati išta od dvojice počinitelja, odnosno osumnjičenika za kaznena djela,²⁹ a jedna se kneževska zapovijed odnosi na bijeg sluškinje.³⁰ Napsljetku, stanovit broj proklamacija nije vezan uz kaznena djela, nego uz svakodnevne poslove javne uprave u kojima je obavještavanje javnosti bilo jedan od propisanih

²⁴ Br. 28.–31. Posrijedi su zakupi *barkanja* (brodarice, tj. prijevoza putnika brodom preko Šibenskog zaljeva između Šibenika i Martinske), *mešetarije* (za sir i paklinu), *komercija* (carine) i *tridesetnice*. Opširnije o tim daćama v. T. RAUKAR, "Prilog poznavanju sistema prihoda dalmatinskih gradova u XIV stoljeću", *Historijski zbornik*, 21.–22, 1968.–69., 343.–370.; ISTI, "Prilozi o trgovačkom životu u Zadru XV stoljeća", u: *Spomenica Josipa Matasovića (1892–1962)*, Zagreb, 1972., 163.–179.

²⁵ Na traženje klesara Andrije Bučića proglašena je zabrana bacanja nečiste vode i otpadaka pred njegovom kućom (br. 26.); na zahtjev plemića Luke Butrišića, zabranjeno je brati plodove i listove sa stabla murve (br. 33.), odnosno kruške i grožđe s njegovih voćki i loze ispod crkve Svih Svetih u Šibeniku (br. 34.).

²⁶ Na traženje stanovnika sela Bahća zabranjeno je sjeći drveće na području sela (br. 27.); na zahtjev plemića Dragana Draganića zabranjuje se napasati stoku na njegovu zemljištu zvanom Blato pod selom Prodolje (br. 35.); na traženje plemića Rafaela Dragojevića i Tome Tomasovića zabranjuje se prelazak preko njihovih solana u Morinju (br. 37.); na traženje plemića Jakova Jurića zabranjuje se pristajanje čamcima na njegovu molu ispod sela Zamurve (br. 38.); na traženje Leonarda Barba zabranjuje se rastiranje tkanina na njegovu posjedu u uvali Sv. Nedjelje (u Crnici; br. 46.).

²⁷ Poziv upućen dužnicima crkve sv. Trojstva na zahtjev prokuratora Jakova Nikolinog (br. 23.); poziv obveznicima davanja desetine od vina Šibenskom kaptolu na zahtjev zakupnika, kanonika Jakova Žiljavića (br. 36.); poziv upućen dužnicima komunalne blagajne na zahtjev općinskoga blagajnika Francesca Loredana (br. 44.).

²⁸ Br. 25. (*Crida pro furnis*). Istor su problematici posvećene dvije zakonske odluke gradskog vijeća, iz 1420. i 1428. godine (ŠS, R/195, f. 141r–v i R/209, f. 145).

²⁹ Na traženje Jurja Radoslavčića, vjerojatno u funkciji suca, zabranjuje se kupovati ili primiti u zalog išta od dobara Ivanca Žolkovića, okrivljenika za ubojstvo vlastite žene (br. 40.); na traženje magistra Ivana Nikolina, cimatora zabranjuje se kupovati išta od njegova pomoćnika Pavla Montanića (br. 43.).

³⁰ Na zahtjev Ivana Gatela pozvani su oni koji prikrivaju Milu, njegovu odbjegli služavku, da je pod prijetnjom kazne smjesta dovedu pred kneza (br. 42.).

stadija postupka. Tekstovi proglaša u takvim slučajevima – poput obavijesti o izgubljenim ili pronađenim stvarima³¹ – nisu stilizirani kao zabrane i ne uključuju kazne. Toj skupini pripadaju i četiri proglaša proizašla iz propisa prema kojem su svi plaćeni općinski službenici, prije no što će napustiti službu, morali u određenom roku najaviti svoj odlazak.³² Knez je bio dužan javno oglasiti poziv njihovim vjerovnicima da se jave u roku od osam dana, a tek potom dobivali su dopuštenje za odlazak iz Šibenika.³³ Od tog pravila nije bio izuzet ni knez, odnosno njegova pratnja (*familia*); poziv vjerovnicima trebalo je u nazočnosti svjedoka proglasiti tri puta, što je i učinjeno 21. kolovoza te 9. i 15. rujna 1443.³⁴

Sveščić proklamacija Fantina Pesara sadrži, dakle, dvije vrste obavijesti koje se generički razlikuju – u nastupnim su (»općim«) proklamacijama, zakonske odredbe, a u naknadnim zabilježene su i obavijesti vezane uz praksu svakodnevnog upravljanja gradom. Njihova geneza ponešto je različita, vezana uz stvaranje i evoluciju komunalnoga sustava uprave i zakonodavstva.

Proklamacije u srednjovjekovnom gradu

Pojava proklamacija, najdjelotvornijeg medija javne komunikacije u srednjovjekovnim komunalnim zajednicama, proizašla je iz potrebe da se stanovnike grada izravno upozna s aktualnim odlukama subjekata javne vlasti. Priopćavanjem novih propisa ili podsjećanjem na postojeće propise nastojalo se spriječiti stanovite, konkretne oblike društveno neprihvatljivoga ponašanja. Proglašanim odredbama ti se prijestupi definiraju kao kaznena djela, a njihovim se počiniteljima prijeti kaznama, u načelu novčanim.³⁵ Čin javnoga priopćavanja imao je, stoga, od početka službeno obilježje i bivao proveden na za to najprikladnijim mjestima, u pravilu na središnjem trgu i drugim većim otvorenim prostorima grada, u danima i satima u kojima bi se na tim mjestima nalazilo najviše ljudi.

Kada se u dalmatinskim gradovima u 13. stoljeću ustalio običaj biranja potestata, njegove bi sudbene ovlasti, tj. položaj u odnosu na postojeći normativni okvir, bivale

³¹ Nalaznik čamca Antuna Stipularića (br. 48.) pozvan je da ga u roku od osam dana vrati vlasniku, ako ga zadrži, to će se tretirati kao krađa. Dana 30. lipnja 1443. pozvani su da se jave svi koji polažu prava na imovinu Šimuna Smajića, mornara koji se utopio kod otoka Zlarina, a stvari su mu *casu fortuito* pronađene i pohranjene u kneževoj kancelariji (br. 41.). O tome v. i *Spisi kancelarije* br. 142., str. 237. i br. 297., str. 335.

³² ŠS, R/238 iz 1434. g. (*Quod quilibet salariatus debeat annuntiare eius firmas ante tres menses eius firme*), f. 153v.

³³ *Pro phisico comunis* (br. 47.).

³⁴ *Proclamatio pro domino comite et eius familia* (br. 45.; 49.; 50.).

³⁵ S obzirom na potonje, indikativno je da riječ *bannum* (*bandum*), kako su se ti proglašili prvotno nazivali, ima dva značenja: s jedne strane uredba ili javni proglas, a s druge kazna ili globa, v. *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, Zagreb, 1969.–78., sv. I., 101.; Nella LONZA, "Dubrovački statut, temeljna sastavnica pravnog poretka i biljeg političkog identiteta", u: *Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272.*, Dubrovnik, 2002., 16.

unaprijed podrobno ugovorene.³⁶ Nastup potestata u službu pratila je svečana uzajamna prisega (potestata i zajednice svih građana) kojoj je prethodilo javno obznajivanje obostrano prihvaćenih obveza. Tom se prigodom na stanoviti način periodično obnavljalo prvotno zajedništvo pripadnika komune pa je taj događaj imao i jasne simboličke dimenzije. Budući da je svrha izvikivanja proklamacija bila ponajprije prevencija kaznenih djela, običaj javnoga proglašavanja zakonâ zadržava se i nakon pojave statuta u kojima su oni dijelom bili već fiksirani u pisanom obliku. Osim toga, i nakon kodifikacije korpusa komunalnih prava, nepostojanje sankcija ili nedostatni iznosi kazni odmjerenih za pojedine delikte umanjivali su djelotvornost sustava važćih zakonskih normi.³⁷ Bile opće zakonske norme ili zapovijedi izricane *ad hoc*, u izvanrednim ili kriznim situacijama, proklamacije su, k tome, kao najizravniji način općenja vlasti sa stanovništvom postale i važnim instrumentom posredovanja političkih poruka.³⁸ Uz zakone, proglašavanjem su se svakodnevno prenosile i različite druge vrste informacija, bilo da su to nalagali posebni zakonski propisi, okolnosti ili običaji – obavijesti, pozivi dužnicima ili vjerovnicima itd.

Običaj izvikivanja proklamacija prigodom smjene vlasti u dalmatinskim gradskim središtima znatno je, dakle, stariji od 15. stoljeća, ustaljen možda već u vremenu prve mletačke uprave (1322.–1358.), kada se kneževi počinju izmjenjivati u redovitim, kraćim vremenskim razmacima. Ako je tako, nastupnim proglasima predstavnika vrhovne vlasti daleki su uzor mogle biti *promissiones* koje su nastupajući na dužnost polagali mletački duždevi.³⁹ U svakom slučaju, čini se neprijepornim da je u 15.

³⁶ Općenito v. L. MARGETIĆ, "O nekim osnovnim značajkama pokretanja kaznenog postupka u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama", *Rad HAZU*, 475., 1997., 5.–53. Ondje se (str. 23.) upozorava i na najstarije svjedočanstvo za Šibenik, ispravu o imenovanju Trogirana Valentina Petrova za gradskoga potestata 1270. godine (T. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus*, sv. V., Zagreb, 1907., 528.–529.).

³⁷ S tim problemom upravitelji dalmatinskih gradova susretali su se i prije vremena mletačke uprave. Dragocjeni su podatci u tom pogledu zabilježeni u spisu *Memoriale* Pavla de Paulo, zadarskoga patricija koji je više puta obnašao kneževske dužnosti u dalmatinskim gradovima. Izabranog 1399. za šibenskoga kneza, gradsko ga vijeće u zategnutim okolnostima 1400. godine (kada u gradovima Dalmacije sukobi između Ladislavljevih i Sigismundovih pristalica prijete razbuktavanjem) ovlašćuje *condemnare ultra formam statuti et bannire omnes malefactores pro libitu voluntatis*, usp. F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića, patricija zadarskoga", *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonskog-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, VI., 1904., 29.

³⁸ Autobiografski zapisi Pavla de Paulo upućuju na općenitu važnost proklamacija u onodobnoj tehnologiji vladanja gradom. Na temelju vlastitog iskustva Pavao je u konkretnim situacijama procjenjivao i koje će svoje odluke i postupke javno oglasiti, a koje će dati provesti bez znanja javnosti, usp. F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića, patricija zadarskoga", 30.–31.: *Die 15. mensis martii expuli a Sibenico duos Spalatenses populares (...) et hoc sine aliqua publicatione in arengo; Die 16. mensis martii per publicum arengum bannivi ser Michaellem, filium ser Stephani Dragani, in Cetina per tempus unius anni (...); Item die 6. (...) mensis aprilis, fecimus proclamari et publice banniri, quod nullus Ragusiensis qui aufugerat de Ragusio proxime elapsis diebus (...) non presumat accedere ad civitatem Sibenicensis (...); Die 12. mensis aprilis proclamavimus per civitatem quod nullus Spalatensium intrinsecorum audeat et praesumat accedere Sibenicum sine licentia et permissione nostra speciali sub certa poena et similiter quod nullus Sibenicensis audeat nec praesumat accedere Spaletum sub eadem poena.*

³⁹ Giorgio ZORDAN, *Lordinamento giuridico veneziano: lezioni di storia del diritto veneziano con una nota bibliografica*, Padova, 1984.², 185.–190., posebno 189.–190. Govoreći o odnosu duždevskih *promissiones* i tzv. "brevi dei consoli", odnosno prisega magistrata ili potestata prigodom nastupa na dužnost, autor – ukazujući na analogije – ipak upozorava da se duždevi ne može uspoređivati s potestatima. Norme koje se bilježe u komunalnim *brevia* zapravo su jezgre budućih statuta, a duždevske će *promissiones* tijekom vremena poprimiti obilježja svojevrsnog ustava Republike.

stoljeću praksa redovitoga priopćavanja »općih«, nastupnih proglaša – u obliku o kojem svjedoče šibenske proklamacije iz 1441. – uvedena neposredno nakon uspostave (»obnove«) mletačke uprave, odnosno da je već tada (u Šibeniku, dakle, 1413. godine) načinjen odabir propisa za koje se procjenjivalo da ih u toj prigodi treba javno obznaniti.

Proklamacije i Statut

Kaznenopravne odredbe u nastupnim proklamacijama sadržajem se većim dijelom preklapaju sa zakonskim propisima šibenskoga statuta, poglavito s propisima u njegovoj VI. knjizi (*Criminalia*) i Knjizi reformacija.⁴⁰ Zbog toga se posve logičnim doima promotriti njihov međusobni odnos. Polazeći od vanjskih obilježja tekstova, prije svega treba ustvrditi da je njihova stilizacija u proklamacijama općenito sažetija od stilizacije u odgovarajućim glavama statuta; u proklamacijama se redovito ispuštaju podatci o datumu donošenja i tijelu vlasti koje je donijelo odgovarajuće zakone.

O odnosu između zakona u proklamacijama i gradskih statuta treba dati još nekoliko općenitih napomena. Prije svega, uvođenje mletačke uprave u dalmatinskim gradovima u drugom desetljeću 15. stoljeća nije dovelo u pitanje zakonodavne nadležnosti njihovih patricijskih vijeća. Novina je, međutim, u tome da vijeća više nisu jedina mjesta donošenja zakona; subjektima zakonodavstva postaju i središnje vlasti u Veneciji i njihovi predstavnici – gradski knezovi.⁴¹ Ugovorima o predaji središnja je vlast prihvatila zatečene *leges et consuetudines*, ali – s obzirom na centraliziranu narav vlasti i dominantnu sudbenu i zakonodavnu ulogu njezinih predstavnika – središnja je statutâ nije bilo jedan od prioriteta: promjene su se svele tek na terminološko »čišćenje«. ⁴² Također, zakonski propisi koje je poslije 1413. godine donosilo šibensko Veliko vijeće nisu, kao dotad, izravno, odnosno automatizmom unošeni u gradski statut. Premda su ondje zabilježeni pod nadnevcima izglasavanja,⁴³ u Statut su (u Knjigu reformacija), upisani tek 1462., i to samo oni za koje je prethodno dobivena potvrda

⁴⁰ *Volumen Statutorum, Legum et Reformationum Civitatis Sibenici Cum Tabula Rubricarum*, Venetiis, Apud Nicolaum Moretum, 1608. [Knjiga statuta, zakona i reformacija Šibenika s popisom poglavlja] pretisak s prijevodom tekstova i popratnim studijama, ed. Z. Herkov, Šibenik, 1982. (dalje: ŠS).

⁴¹ Općenito Maja NOVAK, *Autonomija dalmatinskih komuna pod Venecijom*, Zadar, 1965.; Marko ŠUNJIĆ, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo, 1967., 98. i d.; za Šibenik: Slavo GRUBIŠIĆ, *Šibenik kroz stoljeća*, Šibenik, 1974., 47.–49.; Grga NOVAK, "Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412–1797. godine", u: *Šibenik – spomen zbornik o 900. obljetnici*, Šibenik, 1976., 135.–139., 235.–236.; J. KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb, 1995.; za Zadar: T. RAUKAR, u: *Zadar pod mletačkom upravom*, 46.

⁴² Taj je proces bolje rasvijetljen u Zadru, gdje se brisanje pojedinih nepoželjnih dijelova iz razdoblja prije 1409. godine protegnulo sve do 1467., usp. T. RAUKAR, n. mj.

⁴³ ŠS, *Liber reformationum*, glave 172.–248. (ff. 135v–156r) i 255.–259. (ff. 157v–159r).

od dužda.⁴⁴ Uz naredbe koje su dolazile iz Venecije u obliku duždevskih pisama⁴⁵ te one koje su samostalno donosili gradski knezovi, gradski statuti u razdoblju mletačke uprave postaju, dakle, tek dijelovima korpusa komunalnih zakonodavstava.

Izvorišta kaznenopravnih odredaba u nastupnim proklamacijama

Na temelju usporedbe s drugim naznačenim skupinama propisa, kaznenopravne odredbe u svežiću šibenskih proklamacija 1441.–1443. godine mogu se prema izvorštima, odnosno mjestu i vremenu nastanka, podijeliti na nekoliko skupina.

Prva odredba – zabrana psovanja Boga i svetaca – pripada zakonima univerzalnog obilježja i u svezi je s općenitom poimanjem (svjetovnog) zakonodavstva kao ljudskog djela nadahnutog Božanskim nadahnućem;⁴⁶ u tom pogledu *Proclamationes* pokazuju jasnu analogiju sa VI. knjigom Statuta (*Criminalia*), koja se otvara gotovo identičnim propisom.⁴⁷ Općim mjestima komunalnoga zakonodavstva pripada i zabrana kretanja gradom noću bez svjetiljke, također zapisana u VI. knjizi statuta.⁴⁸

Drugi sloj odredaba u proklamacijama obuhvaća generičke zakone donesene poslije 1412. godine na inicijativu, odnosno po naredbama središnjih vlasti. Toj skupini pripadaju propisi o soli, u kojima su u šest točaka razrađene naredbe dostavljene u Šibenik putem dukale iz 1423. godine,⁴⁹ a radi uspostave potpunog nadzora nad pro-

⁴⁴ Prva sistematizacija odredaba u knjizi reformacija provedena je 1438., po naredbi kneza Lodovica Veniera, usp. njezin proemij (ŠS, f. 97r-v). Pismo dužda Pasquala Malipiera iz 1462. s potvrdom reformacija donesenih od 1413. godine (*Confirmatio legum conditarum ab anno 1413. citra*) interpolirano je i u tekst Statuta (f. 170v). U Zadru su zakoni donijeti poslije 1409. unijeti u Statut 1458. godine, usp. T. RAUKAR, u: *Zadar pod mletačkom upravom*, 47.

⁴⁵ *Litterae ducales* u kneževskoj su kancelariji bilježene u posebnoj knjizi (*Registrum ducalium litterarum*); ta je obveza utvrđena i zakonom iz 1432. godine (*De litteris ducalibus registrandis*, ŠS, R/224, f. 150). Osamdesetak dokumenata te vrste za Šibenik iz vremena između 1413. i 1494. sačuvano je u zborniku isprava naslovljenom *Diplomatarium sibenicense*, usp. *Šibenski diplomatarij – zbornik šibenskih isprava*, edd. J. Barbarić – J. Kolanović, Šibenik, 1986. (dalje: ŠD). O zadarskim Dukalama i terminacijama usp. T. RAUKAR, u: *Zadar pod mletačkom upravom*, 11. i *passim*, te Ivan PEDERIN, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409–1797)*, Dubrovnik, 1990., str. 5.–6. i *passim*. Splitske isprave iz vremena mletačke vlasti (1420.–1797.) okupljene su u tzv. Zlatnoj knjizi, v. *Zlatna knjiga grada Splita*, I.–II., edd. V. Gligo – M. Berket – V. Rismondo – Lj. Šimunković, Split, 1996.–2006.

⁴⁶ ŠS, I/2, f. 1r, o tome vidi i Antun CVITANIĆ, “Proemiji statuta naših primorskih komuna – specifičan koncentriran izraz srednjovjekovnog shvaćanja političke vlasti i prava”, u: ISTI, *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split, 2002., 694–695.

⁴⁷ ŠS, VI/1, f. 75r–v. Zakone protiv bogohuljenja nalazimo ju u svim dalmatinskim gradskim statutima, pri čemu nije isključeno da potječu iz vremena »prve mletačke uprave«, tj. iz razdoblja između 1322. i 1358. godine.

⁴⁸ ŠS, VI/77, f. 85v.

⁴⁹ ŠD, br. 98., str. 236.–240.; Šime LJUBIĆ, *Listine*, VIII., 228.–231. Ista je dukala, osim u Šibenik, upućena i u Split i Trogir. Pravila za izvoz soli iz grada izričito se, međutim, referiraju na situaciju u Šibeniku. Sol je trebalo najprije izvagati pod nadzorom službenika solne komore i kneževa pomoćnika, a potom od kneza dobiti izvoznu dozvolu. Brod s tovarom soli morao je stići između kula (*transire turres*) dok je knežev pomoćnik (*comiltio*) još stajao na obali, ondje pristati i predati svoju buletu službeniku. *Turres* su dvije kule na ulazu u Šibenski zaljev; linija između te dvije kule (između kojih se u starije doba razvlačio lanac) bila je administrativna granica šibenske luke. U tekstu su određeni i iznosi nagrada kancelaru za vođenje evidencije izdanih izvoznih dozvola (24 dukata godišnje), i kneževom pomoćniku za nadgledanje izvozne procedure (12 dukata godišnje). Te naknade u Splitu i Trogiru bile su dvostruko niže.

izvodnjom i prometom tog najvažnijeg proizvoda šibenskog distrikta. Ista su, mletačka izvorišta imala i novouvedena ograničenja pri izvozu trgovačke robe te obveza označavanja mjera.⁵⁰

Usporedba sa Statutom, točnije s Knjigom reformacija, omogućuje da kao izvor trećega sloja kaznenopravnih odredbi u proklamacijama prepoznamo odluke Gradskoga vijeća donesene poslije 1412. godine, dakako one za koje ne raspoložemo indicijama da su potvrda općih zakona. Premda su izglasane u skladu s uobičajenom procedurom, s obzirom na već istaknutu, dominantnu ulogu kneza u radu vijeća, u tim odlukama ne treba vidjeti autonomne akte toga tijela. Od osamdesetak zakona u Statutu datiranih između 1413. i početka Fantinova mandata,⁵¹ u proklamacijama nalazimo tek dva zakona. Sadržaj druge po redu nastupne proklamacije – zabrane rada blagdanima – gotovo je identičan sadržaju 172. glave Knjige reformacija Statuta, prve donesene nakon uspostave mletačke uprave (1413. godine),⁵² a odredbe o suzbijanju nečistoće u gradu sadržajem se podudaraju s tekstem reformacije br. 237 iz 1434. godine.⁵³

Četvrtu, najbrojniju skupinu odredaba u nastupnim proklamacijama tvore naredbe (*ordinationes*) gradskih knezova – Fantinovih prethodnika na službi u Šibeniku. Glavnina ih propisuje općenite norme ponašanja u gradu, a u odnosu na zakone u Statutu najvećim su dijelom novine. Predmletačko zakonodavstvo, primjerice, ne poznaje ograničenja u prometu i trgovini soli ili izvozu roba, zabrane nošenja oružja u gradu,⁵⁴ prodaje oružja strancima, kockanja.⁵⁵ Za mnoge od njih identične ćemo propise naći i u todobnoj legislativi drugih dalmatinskih gradova. Zabrana igranja, odnosno gađanja »lukom i kuglicama« (*ludus cum arcis a ballotis*), u Dalmaciji se, međutim, koliko nam je poznato, javlja samo u Šibeniku; pandane joj nalazimo u statutu Verone iz 1276. godine, odnosno u vremenski znatno bliskijoj (iz 1421. godine) odredbi Tršćanskoga statuta.⁵⁶

Analiza kaznenopravnih odredbi u općim, nastupnim proklamacijama pokazuje, dakle, da ih je glavnina nastala, odnosno uvedena upravo u prethodnim desetljećima; među njima gotovo da i nema propisa za koje bismo mogli kategorički ustvrditi da potječu iz vremena prije uspostave mletačke uprave. I kada su tekstovi proglašavanih zakona naizgled identični odlukama Gradskoga vijeća (kasnije zapisanima u Statu-

⁵⁰ Usp. ŠS, R/222, f. 149v; R/239, f. 153v.

⁵¹ ŠS, od R/172 (f. 135v) do R/248 (f. 155v–156r) i od R/255 (f. 157v) do R/259 (f. 159r).

⁵² ŠS, R/172, *Quod non laboretur diebus festivis* (f. 135v), s nadnevkom 3. prosinca 1413.

⁵³ ŠS, R/237, f. 153r.

⁵⁴ Statutom je bilo izričito zabranjeno samo nošenje oružja na sastancima vijeća (ŠS, R/94, *Quod nullus audeat portare aliquod genus armorum in Consilio generali vel de quindecim*, f. 118v) i vađenje oružja na nekoga (ŠS, VI/11, *De pena evagationis & elevationis arme contra aliquam personam sine percussione*; f. 76v–77r).

⁵⁵ Statutom je bila zabranjena samo igra prepravljenim kockama (ŠS, VI/24, *De pena ponendis falsos taxillos ad ludum azardi*, f. 78v:), a neka su pravila igre propisana 1402. godine (ŠS, R/151–154, f. 130–131).

⁵⁶ Alessandra RIZZI, *Ludus / ludere. Giocare in Italia alla fine del medio evo*, Treviso – Roma, 1995., 96.; "Statuti di Trieste del 1421", ed. M. de Szombathely, *Archeografo Triestino*, III. s., XX., 1935., 232.

tu), ipak se, u detaljima, primjećuju modifikacije. Primjerice, u odredbi o zabrani rada na blagdane iz 1413. godine kaže se da su to dani kao takvi određeni šibenskim statutom;⁵⁷ u tekstu proglašenja kao blagdani izričito se definiraju dani kada se na stijeg podiže barjak Sv. Marka. Karakteristične se razlike nerijetko kriju i u završnim dijelovima teksta – propisanim kaznama, redovito težima za počinitelje nego u Statutu.⁵⁸

Kazne počiniteljima

Za djela na koje se odnose zabrane u proklamacijama sankcije su redovito novčane kazne. Najčešće su utvrđene u apsolutnim iznosima, a u pojedinim su slučajevima, za prekršaje iste vrste, specificirane prema težini prijestupa; primjerice psovanje Boga ili Djevice Marije kažnjavalo se iznosom od pet libara, a onome tko bi opsovao nekog sveca ili sveticu prijetila je kazna od tri libre. Za nošenje oružja po gradu bile su određene četiri novčane kazne (od 5 do 50 libara) koje su odgovarale nekom od šesnaest vrsta oružja, razvrstanog prema ubojitosti na četiri skupine; za isti prekršaj počinjen noću predviđena je globa u dvostrukom iznosu.

Najdrastičnije su kazne za prekršitelje odredaba o soli. Kao najteži prekršaj okvalificirano je iznošenje soli iz kruga solane (osim radi dopremanja u grad) ili nepridržavanje propisa o tome da se sol mora prevoziti isključivo morem. Za njih su predviđene kombinirane kazne – oduzimanje soli, globa i jednomjesečni boravak u tamnici. Onome koji proizvedenu sol u zadanom roku (do kraja mjeseca listopada) ne bi dopremio u Šibenik prijetilo se oduzimanjem soli i globom razmjernom količini – 20 dukata za svaki centenar modija. Za izvoz bez dozvole oduzimala se ne samo sol, nego i prijevozna sredstva (životinje, plovila), a ako su tovar prenosili ljudi propisana je kazna bila 25 libara za svakoga, odnosno (ako ne bi mogao platiti) šibanje od jednih do drugih gradskih vrata i cjelodnevno izlaganje na stupu srama. Sva zaplijenjena sol trebala je, razumljivo, s obzirom na to da je to bio državni monopol, pripasti mletačkoj općini. Za carinske prekršaje – izvoz bez dozvole i trgovanje izvan grada, odnosno izvan područja pod mletačkim vrhovništvom – kazna je također bila oduzimanje robe i globa. Počinitelji šteta imali su, osim plaćanja kazne, i obvezu naknade štete. Kazna za dužnike (crkve Sv. Trojstva, odnosno komunalne blagajne) koji se ne bi odazvali kneževoj opomeni da podmire dugove bila je dva solda po libri (tj. 10 %).

U stanovitim slučajevima odluka o visini novčane kazne prepuštena je knezu. Kao vrhovni sudac, knez je za neke delikte po vlastitoj procjeni (*inspecta conditione personarum et qualitate facti*) mogao uvećati ili umanjiti predviđenu kaznu. To pravo (*arbitrium*), predviđeno u nastupnim proklamacijama samo u jednoj od odredaba o soli, knez si je pridržao u većem broju naknadnih proklamacija.⁵⁹

⁵⁷ Usp. ŠS, R/172, f. 135v.

⁵⁸ Primjerice, proklamacija o zabrani deranja životinja izvan mesnice (br. 15.) identična je 37. glavi prve knjige Statuta (ŠS, f. 7r), ali o toj problematici postoje još dva proglašenja (br. 16. i 17.) u kojima se propisuju dodatne obveze justicijara i postrožuju odredbe zapisane u 43. glavi I. knjige Statuta (ŠS, f. 8r-v).

⁵⁹ Br. 24., 25., 26., 27., 31., 32.

Nagrade potkazivačima

(*Legitimus*) *accusator*, odnosno *inventor* najčešće je mogao računati s polovicom naplaćene globe, a druga polovica pripadala je općini (tj. komunalnoj blagajni).⁶⁰ Odstupanja od takve, najuobičajenije podjele nalazimo dva puta u solnim odredbama: za prekoračenje roka za dopremu soli polovica iznosa naplaćene globe namijenjena je dojavitelju, a polovica knezu; za izvoz bez dozvole polovica novčane kazne trebala je pripasti prijavitelju, a druga polovica se dijelila na tri dijela – (po šestina) komuni, knezu i službenicima solnog ureda. U nekim slučajevima polovica globe pripadala je komuni, a polovica oštećeniku;⁶¹ odnosno dvije trećine komuni, a trećina prijavitelju.⁶² Iznimno je sav iznos išao prijavitelju ili komuni.⁶³

O djelotvornosti sustava zasnovanog na dojavama nije lako suditi samo na temelju normativnih izvora, pa tako niti propisa u proklamacijama; iz njih nije vidljivo jesu li zakoni doista, i koliko, bivali provođeni u praksi, odnosno koliki je bio stupanj evazije. Potkazivači su nedvojbeno bili aktivniji u dojavljivanju delikata za koje su kazne, a time i novčane nagrade, bile veće. O kaznama za krijumčarenje soli u Šibeniku, zahvaljujući istraživanjima M. Šunjića u mletačkom arhivu, raspoložemo stanovitim kvantitativnim pokazateljima iz razmjerno bliskog razdoblja – s početka tridesetih godina.⁶⁴ U zapisniku jednog sudskoga procesa vođenog 1432. godine u Veneciji zabilježeno je da su između kolovoza 1431. i lipnja 1432. sedmorica Šibenčana podnijeli prijave protiv sedamdesetak krijumčara soli i da im je za nagradu isplaćeno oko 2.700 malih libara, odnosno oko 450 dukata. To znači da je iznos naplaćenih kazni samo za sol bio oko 900 dukata. Budući da je istraga provedena zbog sumnje da su se prijavitelji vođeni koristoljubljem udružili s općinskim službenicima, stvarni ukupni iznos mogao je biti i veći.⁶⁵

Proklamacije i komunalna svakodnevica

Proklamacije kao javni ritual

Fantino Pesaro za šibenskoga je kneza izabran 29. srpnja 1441., a na dužnost je nastupio 20. rujna iste godine, zamijenivši Jacopa Donadija. Nakon ceremonijala primopredaje kneževske dužnosti,⁶⁶ objava proklamacija bila je nedvojbeno prvi javni čin u

⁶⁰ Tako je izričito utvrđeno u proklamacijama br. 1., 2., 4., 6., 7., 9.–15., 18.–22., 24., 27., 29., 30., 32., 35., 37., 42., 51., a vjerojatno je vrijedilo i za br. 25. i 26.

⁶¹ Proklamacije br. 33. i (vjerojatno) 34.

⁶² Proklamacija br. 39.; isti je omjer u istom proglassu i za podjelu globe predviđene za onoga koji ne bi vratio svoje utege u Šibenik.

⁶³ Proklamacija br. 16.; proklamacija br. 38.

⁶⁴ M. ŠUNJIĆ, *Dalmacija u XV stoljeću*, 135.

⁶⁵ Nekoliko podataka o kaznama za krijumčarenje soli u tridesetim godinama donio je I. PEDERIN, "Šibenik (Sebenico) nel basso Medioevo fino al 1440", *Archivio storico italiano*, CXLIX., no. 550., 1991., 86.

⁶⁶ Premda jedini sačuvani tekst o ceremonijalu primopredaje kneževske dužnosti u Šibeniku (Ugo INCHIOSTRI, "Codici inediti di storia sebenicese. Con documenti", *Archivio storico per la Dalmazia*, V./29., 1928., 214.–215.) potječe iz 1781. godine, tj. iz poznog razdoblja mletačke uprave, može se pretpostaviti, kao što je to učinio i Inchiostru, da se scenarij toga događaja u 15. stoljeću nije bitno razlikovao; na izrazite sličnosti šibenskoga ceremonijala iz 1781. godine sa stotinjak godina starijim splitskim ceremonijalom upozorava M. ŠUNJIĆ, *Dalmacija u XV stoljeću*, 115.

mandatu novoga predstavnika vrhovne vlasti.⁶⁷ Za izvikivanje nastupnih proklamacija odabrana je prva nedjelja nakon kneževa dolaska, što se doima posve logičnim i s obzirom na simboličke implikacije, i s obzirom na željene učinke toga čina; nedjelja je bio dan na koji se stanovništvo na gradskom trgu okupljalo u najvećem broju. O tome da su nastupne proklamacije redovito čitane nedjeljom, svjedoče i pokazatelji u drugim izvorima iste vrste.⁶⁸ I naknadne su proklamacije najčešće – kada to nije bilo nužno učiniti što hitnije – priopćavane nedjeljom.⁶⁹

Nastupni su proglassi, kako doznajemo iz uvodnoga teksta, obznanjeni na stubama Kancelarije, za to uobičajenom mjestu, a priopćio ih je vičući (doslovce: *alta voce*) općinski glasnik Radivoj Dragošević. Budući da je Radivoj bio i svirač (*piffarus*), čitanje proklamacija najvjerojatnije su pratili zvuci nekog puhačkog instrumenta.

Kao mjesta proglašavanja naknadnih proklamacija bilježe se Trg i »uobičajena mjesta u gradu« (*loca solita et consueta per civitatem*). Potonja se, međutim, izriječom ne navode.⁷⁰ Može se pretpostaviti da je izvikivanje priređivano i na trgu crkve Sv. Trojstva (danas Sv. Ivana Krstitelja), potom na Poljani, tj. ispred glavnih gradskih vrata, i vjerojatno na obali. Tek u jednoj prigodi, kada se zabranjuje bacanje smeća i nečisti pred kućom klesara Andrije Bučića, kneževa je zapovijed pročitana na tom mjestu.

Protagonisti

Knez

O životu i karijeri Fantina Pesara, sedamnaestog u nizu od dvjestotinjak mletačkih patricija koji su se na dužnosti šibenskoga kneza i kapetana izmijenili između 1412. i 1797. godine, postoje tek vrlo oskudni podatci. Prije dolaska u Šibenik, Fantino je, od 1423. do 1427. godine, bio zadarski knez,⁷¹ a jedan dokument iz 1433. godine bilježi ga kao kneza i kapetana u Bergamu, važnom, nedugo prije toga (1428.) osvojenom uporištu u Lombardiji, na granici između *Terraferme* i Milanskoga vojvodstva.⁷²

⁶⁷ U Knjizi kancelarije ranije su datirani popis plaćenika (20. rujna), početak kontralitera (21. rujna) i prva dojava u sveščiću *Extraordinaria* (22. rujna), usp. *Spisi kancelarije*, 48.–62.; 67.; 194.

⁶⁸ Zadarske proklamacije iz 1492. (na Uskrš!), splitske iz 1539. te šibenske iz 1543., usp. J. BARBARIĆ i dr., "Ordines et proclamaciones", 25.; 49.; 92.

⁶⁹ Od dvadesetidevet proklamacija u drugoj skupini u nedjelju je oglašeno njih jedanaest, u ponedjeljak dvije, po tri u srijedu, četvrtak i subotu, a u petak četiri. Dakako, neke je naredbe (br. 33., 34., 40., 42.), zbog umanjena moguće štete, trebalo oglasiti bez odlaganja.

⁷⁰ Još u najstarijim sačuvanim šibenskim notarskim zapisima, s kraja 14. stoljeća (usp. Mirko ZJACIĆ, "Spisi šibenskoga notara Slavogosta", *Starine*, 44., 1952., 205., 223., 240.), kao mjesta za javno oglašavanje kupoprodaja i sl. navode se *ecclesiasticas plateas*.

⁷¹ Prema popisu mletačkih kneževa u Zadru u rukopisu Lorenza Fondre *Istoria della insigne reliquia di San Simeone profeta che si venera in Zara* (ed. Giuseppe Ferrari Cupilli, Zara, 1855., 290.). Kao gradski knez Fantino se bilježi i u jednoj zadarskoj statutarnoj odredbi iz 1424. godine, usp. *Zadarski statut*, edd. J. Kolanović – M. Križman, Zadar, 1997., 620. Važnost Zadra, glavnoga grada mletačke Dalmacije, i potrebu da na mjestu kneza ondje bude kvalitetna osoba ne treba posebno isticati. Upravo prije Fantinova mandata bilo je predviđeno smanjivanje godišnje plaće zadarskoga kneza (s 1000 na 800 dukata), od čega se odustalo, usp. M. ŠUNJIĆ, *Dalmacija u XV stoljeću*, 109.

⁷² Dokument iz 1433. godine sastavljen *in domo residentie dom. Fantini* [de Cha de Pesaro] *honorabilis Pergami potestatis et capitanei* objavljen je u: *Istituti educativi di Bergamo. Fondo Pergamene dell'Archivio Vecchio dell'amministrazione degli Orfanotrofi. Regesti e indici*, Bergamo, 1996. (http://www.bibliotecamai.org/cataloghi_inventari/archivi/archivi_collezioni_doc/inventario_orfanotrofi/regesti.html, pristup 14. svibnja 2008.).

Osim kao obnašatelja tih odgovornih dužnosti, koje su jamačno tražile pouzdane i sposobne ljude, Fantinovo ime nalazi se i u aktima dvaju sudskih procesa u Veneciji (1428. i 1436. godine), kada je okrivljen i suđen za bludno ponašanje.⁷³ O šibenskoj epizodi Fantinove karijere može se, međutim, steći prilično dobra predodžba zahvaljujući ponajprije podatcima zabilježenim u knjizi njegove kancelarije (u kojoj se nalazio i sveščić proklamacija), ali i obavijestima u nekim drugim sačuvanim izvorima toga doba.⁷⁴

Ponašanje mletačkih knezova (rektora) i njihova prava i dužnosti tijekom službe bili su regulirani posebnim pravilima. Svaki od njih prije odlaska na dužnost dobio je *Commissio* u pisanom obliku. Posrijedi su interne upute koje nisu sadržavale podrobnije smjernice vezane uz njihove legislativne ovlasti.⁷⁵ Kao nositelj kontinuiteta vlasti, knez je bio dužan pridržavati se svih važećih propisa, ne samo onih odaslanih iz Venecije, nego i lokalnih, dakako, ako nisu bili protivni državnim interesima, uključujući i odredbe koje su donijeli njegovi prethodnici.⁷⁶ Fantinove vlastite zakonodavne inicijative ogledaju se u nekoliko zakonskih propisa sačuvanih u naknadnim proklamacijama⁷⁷ te u tri odredbe sačuvane u Knjizi reformacija

⁷³ Fantino Pesaro jedan je od petnaestorice pripadnika patricijske elite koji su održavali nedopuštene odnose s nekoliko redovnica samostana Sv. Nikole na Torcellu, suđenih 1428. godine, a 1436. osuđen je na godinu dana tamnice zbog dva pokušaja napastovanja sluškinje jednog plemića u crkvi Sv. Marka, usp. Guido RUGGIERO, *The Boundaries of Eros: Sex Crime and Sexuality in Renaissance Venice*, Oxford, 1985., 80., 85.

⁷⁴ U odnosu na druge mletačke knezove 15. stoljeća (i to ne samo u Šibeniku), o Fantinu Pesaru sačuvan je veći broj dokumentarnih svjedočanstva. Uz njegovo kneževanje u Šibeniku lateralno su vezana i dva dokumenta iz 1442. i 1445. godine. Dana 5. kolovoza 1442., dakle tijekom mandata u Šibeniku, zabilježen je u Drivastu, kao jedan od mletačkih plemića nazočnih pri sklapanju ugovora o predaji toga grada mletačkoj vlasti (dokument je objavljen u: Janko ŠAFARIK, *Acta archivi veneti spectantia ad historiam Serborum et reliquorum Slavorum meridionalium*, Fasc. II, Beograd, 1862., 343.–348.). Dvije godine nakon Fantinova povratka iz Šibenika, 1445., mletačko Vijeće umoljenih odlučilo je da se tijekom pet godina ondje financiraju važni infrastrukturni zahvati – popravak zidina i gradnja javne cisterne *sicut consulunt viri nobiles Aloysius Venerio procurator, Fantinus de ca de Pesaro et Iacobus Gabriel qui fuerunt comites nostri Sibenici* (ŠD, br. 120., 263.–264.; Š. LJUBIĆ, *Listine*, IX., 216.–217.).

⁷⁵ Na to upućuje npr. Fantinovu mandatu u Šibeniku vremenski bliska *Commissio* trogirskog kneza Donata Barbara iz 1441. godine (Š. LJUBIĆ, *Commissiones et relationes venetae*, I. (MSHSM, VI.), Zagrabiae, 1876., 5.–16.), jedini sačuvani dokument te vrste za Dalmaciju iz prve polovice 15. stoljeća. Tekstovi uputa ispisivani su prema standardiziranim predlošcima, pa su se od grada do grada razlikovali samo u detaljima. Najstarija objavljena uputa šibenskom knezu jest *Commissio Francisci de cha Taiapietra comitis Sibenici* iz 1515. godine (ISTO, 143.–153.). U Arhivu HAZU sačuvana je *commissio* šibenskog kneza Antonija Zorzija iz 1490. godine (*Institutio Regiminis Venetici pro comite Sibenicensi de a. 1490.*, pergamena, ff. 1–19, sign. II a 75).

⁷⁶ Usp. M. ŠUNJIĆ, *Dalmacija u XV stoljeću*, 114. U tom pogledu treba skrenuti pozornost na ispravu od 29. rujna 1441. (ŠD, br. 115., str. 258.–259.; Š. LJUBIĆ, *Listine*, IX., 146.–147.) prema kojoj su Fantina Pesara, netom pristiglog u Šibenik, biskup Šižgorić i lokalni plemići uspjeli zaskočiti uvjerivši ga da u Šibeniku prema starom običaju na dan Sv. Mihovila svake godine iz tamnice biva oslobođen jedan zatvorenik. Knez im je povjerovao i dao osloboditi Jurja Todoševića, a nekoliko dana kasnije – ne našavši u aktima svojih prethodnika nikakve vjerodostojne potvrde o tome – opozvao je tu odluku.

⁷⁷ Proklamacije br. 24., 32., 39., 51.

šibenskog statuta.⁷⁸ Premda se u potonjima ističe da su njima uslišana traženja podanika, ne treba dvojiti da je glavnu ulogu u donošenju tih zakona imao on sâm;⁷⁹ u jednom od njih njegovo se ime i bilježi (što je inače u zakonima mletačkog razdoblja u šibenskom statutu posve iznimno).

Iz širine kneževskih ovlasti proizašla je i sva šarolikost naknadnih proklamacija; one sadrže obavijesti u rasponu od općih zakonskih propisa, preko kneževskih zapovijedi/opomena do svakodnevnih upravnih akata. Od zakona u naknadnim proklamacijama najzanimljiviji je zakon od 26. svibnja 1443., donesen kao neposredna reakcija na događaje prethodnog dana. Uznemiren time što su neki Šibenčani poslali svoje utege u Skradin s nakanom da ondje od Morlaka kupe stanovite količine sira – a ti, pak, da ne dolaze u Šibenik i druge gradove pod duždevom vlašću da bi izbjegli plaćanje dugova – knez je svim Šibenčanima i strancima koji dođu u Šibenik zabranio od Morlaka kupovati sir ili paklinu u Skradinu ili drugdje izvan gradskoga distrikta, a strogim novčanim kaznama zaprijetio je i onima čiji bi se utezi našli u Skradinu ili drugdje izvan grada i distrikta.

Ovlasti kneza obuhvaćale su zapravo sve segmente javnog života u gradu. U spisima kancelarije sačuvan je, primjerice, ugovor sklopljen 16. lipnja 1442. između kneza i prokuratora Katedrale o uvjetima pod kojima će se pristupiti rušenju građevina u sklopu kneževe palače radi gradnje svetišta Katedrale.⁸⁰ Kneževo se ime bilježi i u antikizirajuće sročenom latinskom natpisu postavljenom prigodom početka gradnje apsida 1443. godine na pilastru na sjevernom (bočnom) pročelju Katedrale, tj. upravo na Velikom trgu: (...) *urbs a Fantino regitur proconsule digno Peusaurae* [!] *prolis* (...). Na molbu šibenskih franjevaca, Fantino Pesaro dopustio je i gradnju crkve sv. Marka na temeljima davno porušene prve samostanske crkve izvan zidina.⁸¹ Da se uistinu ništa u gradu nije odvijalo bez kneževa znanja i odobrenja, pokazuje još jedan izvor iz vremena kneževanja Fantina Pesara – zapisnik procesa

⁷⁸ ŠS, R/257–259, ff. 158r–159v. Prva među njima – prema kojoj su štete počinjene u vrtovima u okolici grada trebali nadoknaditi susjedi (*Quod hortulani reficere teneantur damna facta de nocte in viridariis*; ŠS, R/257, f. 158r–v – mogla se, s obzirom na datum donošenja (17. lipnja 1442.) nalaziti i na nedostajućem listu sveščića proklamacija. Treba istaknuti da se u tekstu te odredbe (koja se sadržajem i duhom vrlo dobro uklapa u materiju koju tretiraju *Proclamationes*) izričito ne traži da ju se javno obznani, kao što je to u sljedećoj (*Quod Guardianus, Prior & quilibet Procurator alicuius Monasterii vel Ecclesiae non possit locare possessiones dictorum locorum nisi pro tempore sui officii* (R/258, ff. 158v–159r), koju, međutim, premda je donijeta u vremenu iz koje su proglasi sačuvani, ne nalazimo u sveščiću.

⁷⁹ U inzistiranju na željama podanika u donošenju zakona očita je analogija s praksom po kojoj su iz dalmatinskih gradova u Veneciju odašiljane *supplicationes*, a vlasti su im, kada su procijenile da su traženja opravdana, udovoljavale donošenjem odgovarajućih odredaba sa zakonskom snagom.

⁸⁰ Prema duždevskom odobrenju od 29. svibnja prethodne, 1441. godine.

⁸¹ *Spisi kancelarije*, 267.–268. Odabirom državnog sveca zaštitnika za titulara vjerojatno se računalo da će se lakše dobiti kneževska suglasnost; crkva se kasnije bilježi kao crkva Sv. Andrije i Sv. Frane. I u Zadru je Fantino kao knez ostao zabilježen u svezi s jednom važnom umjetničkom narudžbom – ugovoru iz 1426. godine za izradu drvenih kipova na oltarnoj pregradi katedrale Sv. Stošije. Raspelo s likovima Marije, Ivana te dvanaestorice apostola naručio je od rezbara Mateja Moronzona tadašnji zaderski nadbiskup Molin *cum consensu, voluntate et auctoritate magnifici et generosi domini Fantini de cha de Pesaro, honorabili comitis Jadre* i to *secundum designationem per ipsum [magistrum] datum et ostensum (...) domino Archiepiscopo et domino Comiti*. Cjeloviti tekst dokumenta donio je Ivo PETRICI-OLI, *Umjetnička obrada drveta u Zadru u doba gotike*, Zagreb, 1972., 122.–123.

crkvene inkvizicije protiv dviju žena optuženih za spravljanje čarobnih pripravaka, pokrenutog u Šibeniku u kolovozu 1443., dakako, nakon što je za to dobivena kneževa suglasnost.⁸²

Općinski glasnici i službenici

Najvažniju ulogu u općenju vlasti s podanicima imali su općinski glasnici. U svešćiću proklamacija bilježe se imena dvojice: nastupne je proglose pročitao Radivoj Dragošević, a većinu onih iz druge skupine objavio je Ivan Gatelo, na čije je traženje donijeta i jedna od proklamacija – zapovijed onima koji skrivaju njegovu odbjegli služavku da ju smjesta dovedu pred kneza. O Gatelovu liku svjedoče razmjerno brojne zabilješke u knjizi kancelarije – o njegovim poslovnim aktivnostima, karakternim osobinama (najmanje je jednom uhvaćen u lažnom svjedočenju), ali i nagloj čudi (u dva navrata izricane su mu zapovijedi pod prijetnjom globe da se suzdrži od svađa i uvreda).⁸³

Gatelovo se ime bilježi i u spomenutom zapisniku procesa pokrenutog u Veneciji početkom tridesetih godina protiv Šibenčana koji su se udružili radi probitačnoga posla – prijavljivanja krijumčara soli. Općinski glasnik našao se u središtu istrage kao član, ali, čini se, i *spiritus movens*, cijele skupine prokazivača. Premda ne raspoložemo podacima o ishodu suđenja, nema dvojbe da je Gatelo mletačkim vlastima bio dragocjen suradnik i da je prevladala obostrana korist. Zacijelo je tako i bilo i s lažnim svjedočenjem – deliktom za koji je, inače, 1417. godine odlukom Vijeća kao minimalna kazna bilo predviđeno odsijecanje nosa.⁸⁴

Uz proglose zabilježene u svešćiću proklamacija, tj. isključivo proglose obznanjene po izravnom nalogu i s dopuštanjem kneza (*de mandato et licentia domini comitis*), koji se, osim *proclamationes*, nazivaju i *cridae*, odnosno *stridae*, općinski su glasnici svakodnevno izvikivali i različite druge proglose, primjerice objave o kupoprodajama i dražbama, pozive da se jave vjervnici niže rangiranih komunalnih službenika, itd. Od plaćenih općinskih službenika (salarijata) u proklamacijama se bilježe i dva stranca: gradski fizik, *egregius artium et medicinae doctor* Bartolomeo de Arpo iz Trevisa, te općinski blagajnik (*camerarius comunis*), Mlečanin Francesco Loredan.

⁸² Petar KOLENDIĆ, "Vještice u Šibeniku XV. vijeka", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 26., 1928., 358.–370. Žrtva čarolija trebao je biti Dragan Draganić (šibenski plemić koji se igrom slučaja, doduše sa sasvim drugim povodom, spominje u jednoj od proklamacija), a napitke je, s nakanom da izazove njegovu ljubav, pripremala njegova sluškinja uz pomoć svoje majke. To je jedini sačuvani dokument te vrste u nas stariji od 17. stoljeća, usp. Vladimir BAYER, "Jedan proces crkvene inkvizicije u Šibeniku 1443. godine", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 35., br. 1., 1985., 50.; Ivana JARAMAZ-RESKUŠIĆ, *Kazneni sustav u Šibeniku od 14. do 16. stoljeća*, Šibenik, 1996., 85–87.

⁸³ Gatelo se bilježi kao zakupnik posjeda pok. Klementa Tavelića (*Spisi kancelarije*, br. 178., str. 270.–271.), u svezi s posudbama manjih novčanih iznosa (br. 111., str. 212.; br. 219., str. 298.–299.; br. 259., str. 317.), kao krivokletnik (br. 231., str. 304.); zapovijedi/opomene koje su mu izrečene *de verbis iniuriosis et factis* v. br. 295., str. 334. i br. 316., str. 346.

⁸⁴ ŠS, R/189, f. 139v.

Plemići i pučani

U naknadnim proklamacijama poimence je zabilježen veći broj šibenskih patricija koji su odgovarajuće kneževske zapovijedi tražili i dobili nastojeći zaštititi vlastitu imovinu ili prihode. Jakov Nikolini, zakupnik daće mešetarije i prokurator crkve Sv. Trojstva; Saracen Nikolin (iz roda Radovanić), zakupnik daće komercija; Lovro Mihovilov (iz roda Goneribić), zakupnik daće tridesetnice; Luka Butrišić; zemljoposjednici Dragan Draganić i Jakov Jurić, vlasnici solana u Morinju Rafael Dragojević i Toma Tomasović; Juraj Radoslavčić; kanonik Jakov Žiljavić, zakupnik desetina vina Šibenskoga kaptola – posrijedi su redom najviđenije ličnosti gospodarskog i javnoga života komune. I u drugim dijelovima knjige kancelarije njihova su imena među najfrekventnijima: bilježe se najčešće kao akteri trgovačkih poslova, komunalni dužnosnici ili svjedoci. Butrišić je bio jedan od najuglednijih šibenskih plemića, za mandata Fantina Pesara obnašao je dužnost općinskoga prokuratora, Draganić je bio sudac za polja i puteve, Dragojević sudac Velike kurije.

Kao svjedoci u proklamacijama se bilježe i ugledni plemići David Dujmov (*Doymii*), sudac Jakov Naplavić i Antonio Bono, podrijetlom iz Mletaka. Iz Venecije je potjecala i naturalizirana šibenska obitelj Barbo; šibenski građanin Zanino Barbo, utemeljitelj je i glavni donator ubožnice/hospitola Sv. Marije i Sv. Lazara 1404. godine. Obitelj je u međuvremenu nobilitirana; u jednoj od proklamacija spominje se posjednik *ser* Leonardo Barbo.

Tekstovi proglašenja sadrže i imena ponekoga pripadnika građanskog i pučkoga sloja, od zakupnika daće barkanja Tome Dabiživilića, preko klesara Andrije Bučića, vlasnika broda Antuna Stipularića, majstora podstrigača sukna (cimatora) Ivana Nikolino-ga i njegovoga pomoćnika Pavla Montanića, do stanovnika distrikta Ivanca Žolkovića.

Mjesta u gradu, mjesta u distriktu

Nastupne su proklamacije, kao što je već rečeno, pročitane na stubama Kancelarije koja se nalazila na Velikom trgu, na zapadnom pročelju sklopa kneževne (nekoć općinske) palače. Taj dio sklopa ubrzo je (1442.–1443) uklonjen radi gradnje svetišta nove Katedrale. S obzirom na kasnije promjene u topografiji najužega gradskoga središta, dragocjen je i podatak o nasadima plemića Luke Butrišića ispod crkve Svih Svetih; njegov vrt nalazio se na padini koja nestaje tridesetih godina 16. stoljeća, kada se na sjevernoj strani glavnoga gradskoga trga podiže novo, dvoetažno zdanje renesansne Općinske lože (netočno zvane i Gradska vijećnica). Na tom se mjestu nalazila stara gradska loža, u proklamacijama spomenuta kao jedino mjesto na kojem je dopušteno kockanje. Osim crkve Svih Svetih, bilježi se i crkva Trojstva (danas Sv. Ivana Krstitelja); poziv dužnicima te crkve (čija je posveta bila predviđena za 11. studenog 1441.) da podmire svoja dugovanja zacijelo je vezan uz financiranje dovršetka njezine obnove nakon požara 1425. godine.⁸⁵

⁸⁵ Podatak o požaru donosi K. STOŠIĆ, "Crkva sv. Ivana na brdu i u gradu", u: Šibenske crkve (rukopis u Županijskom muzeju u Šibeniku).

Od javnih građevina i prostora u gradu u propisima o trgovini spominju se i kneževa palača, točnije obala pred palačom (gdje je trebalo dopremiti i iskrcati svu sol proizvedenu u distriktu), i općinski fontik (*pondus comunis*), kao jedino mjesto na kojem se smjelo trgovati sirom na veliko.⁸⁶ Također, bilježi se i *ripa caligariorum*, odnosno *Iudaica*/Žudika, dio obale pod zidinama, ispred franjevačkoga samostana, na kojem su se od davnina nalazila proizvodna postrojenja šibenskih kožara.⁸⁷ U jednoj od odredaba o soli kao kazna je predviđeno i šibanje od jednih do drugih gradskih vrata (tj. od Kopnenih vrata, uz Poljanu, do Morskih vrata, ispod zapadnoga pročelja Katedrale) i cjelodnevni boravak na stupu srama koji se nalazio na Velikom trgu.⁸⁸

Od mjestâ u distriktu u proklamacijama se spominju dva nestala sela u Donjem Polju – Bahća (*villa Bachia*) i Prodolje (*Prodoglie*), potom solane u Morinju, selo Zamurve (*villa Xamurve*, na istočnoj obali Morinjskoga zaljeva, današnji Jadrtovac) te uvala Sv. Nedjelje (*vallis sancte Dominice*; br. 46.) u današnjem pregrađu Crnici.⁸⁹

***Proclamationes* i *Extraordinaria* u Knjizi kancelarije**

S obzirom na odnos između zapisa u sveščiću *Proclamationes* i zapisa u drugim dijelovima knjige kancelarije Fantina Pesara, treba istaknuti da se dio kneževskih zapovijedi, odnosno opomena (*praecepta*)⁹⁰ vezanih uz imovinske delikte u naknadnim proklamacijama odnosi na problematiku donekle sličnu nizu upisa u opsežnom dijelu knjige naslovljenom *Extraordinaria*. Prema definiciji L. Margetića kneževske su zapovijedi »upravne mjere kojim ovlašteni vrhovni individualni organ nastoji spriječiti buduće izgrede (...) tako što prijeti da će kratkim postupkom izreći za neposluh strogu kaznu«. ⁹¹ Krakteristična je razlika, međutim, između zapovijedi/opomena u *Proclamationes* i onih u *Extraordinaria* u tome što se potonje odnose na slučajeve u

⁸⁶ Fontik se nalazio na obali, pod gradskim zidom, zapadno od biskupske palače, usp. *Spisi kancelarije*, br. 335, str. 355.–356.; br. 336., str. 356.–357.

⁸⁷ Isprava o dodjeli mjesta na šibenskoj obali postolarima iz 1242. godine, sačuvana je (u prijepisu iz 15. stoljeća) u fondu Miscellanea, Državni arhiv u Zadru – Sabirni centar Šibenik, usp. J. KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnom srednjem vijeku*, 293. Objavljena je (s pogrešnom datacijom u 1243.) u *Diplomatičkom zborniku kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, Dodaci, sv. I., Zagreb, 1998., 110.–111. Kao jedan od primjera toponimijske homonimije koja je Veneciju vezivala s istočnojadranskim gradovima, toponim *Žudika* nalazimo, osim u Šibeniku, na više mjesta, od Kastva i Rijeke, preko Trogira i Splita, sve do Dubrovnika. Šibenska *Žudika* u izvorima se bilježi u identičnim likovima kao i mletačka *Giudecca* (*Iudaica, Zudeccha, Zueccha*).

⁸⁸ Prema K. STOŠIĆU, *Zgrade i palače* (rukopis u Županijskom muzeju Šibenik), *berlina*, odnosno *colonna d'infamia* bila je postavljena ispred kuće Marasović, na istočnoj strani trga.

⁸⁹ O tim lokalitetima K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941., 43.–44.; 55.; 64.–65.; 61.–62.; 30.–31.

⁹⁰ O kneževskim zapovijedima/opomenama v. N. LONZA, "Pred gospodarom Knezom i njegovim sucima ...: Dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća", *Anali Zavoda za povijesne znanosti u Dubrovniku*, 30., 1992., 44.–45., gdje se upozorava na podudarnost sa šibenskim dokumentima 15. stoljeća; L. MARGETIĆ, "Zapovijed (*preceptum*) – nedovoljno poznata kaznena ustanova našega starijeg prava", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 46., 1996., 4.: 343.–355.; I. JARAMAZ-RESKUŠIĆ, *Kazneni sustav*, 167.–171.

⁹¹ L. MARGETIĆ, "Zapovijed (*preceptum*)", 350.

kojima je potencijalne počinitelje bilo moguće identificirati, pa za javno proglašavanje nije bilo potrebe. Nekoliko primjera ipak pokazuje da jasnu granicu u praksi nije uvijek bilo jednostavno odrediti; među upisima u *extraordinaria* nalaze se i dva proglasa *de mandato domini comitis* koji se oblikom ni po čemu ne razlikuju od proglasa iste tematike u sveščiću proklamacija.⁹²

Šibenske proklamacije 1441.–1443. i 1543. godine i srodna građa dalmatinskih gradova 15. i 16. stoljeća

Već je primijećeno da su kneževske proklamacije dalmatinskih gradova svojim općenitim obilježjima, obuhvatom tema i penalnim rješenjima srodne, kao što su srodni i njihovi statuti.⁹³ Takav zaključak potvrđuje i usporedba šibenskih nastupnih proklamacija iz 1443. s drugim najstarijim poznatim izvorima te vrste iz 15. i 16. stoljeća – zadarskim proklamacijama iz 1492. i splitskim iz 1540. godine.

Usporedba proklamacija Fantina Pesara sa stotinjak godina mlađim proklamacijama šibenskoga kneza Francesca Coppa upućuje na još nekoliko zaključaka. Broj nastupnih proklamacija tijekom toga vremena osjetno se povećao (od dvadesetidvije 1441. godine do pedesetisedam 1543.). Tijekom vremena u formularima s predlošcima čuvanim u lokalnim kancelarijama taložile su se, naime, nove odredbe, neke su bivale izostavljane, a neke i modificirane. Usprkos svemu, posrijedi je izrazito konzervativan žanr; unutar stoljeća koje dijeli Fantinove od Coppovih proklamacija promijenio se jezik (uvodni je tekst i dalje na latinskom, tekstovi odredaba na vulgarnom su talijanskom), ali novine su, općenito znatno manje izrazite nego kontinuirano prisutne teme (poput zabrane psovanja i rada blagdanima, odredbe o soli, trgovini, javnom redu i sigurnosti, namirnicama, javnoj higijeni, zabrane igara i kockanja itd.).

Ipak, prilike u Šibeniku polovicom 16. stoljeća bile su posve drukčije od prilika u 15. stoljeću. Nesigurnost i blizina granice (godine 1526. Turci se učvršćuju u Skradinu), stalno povećavanje broja vojnika i doseljavanje stanovništva izbjeglog iz zauzetoga dijela šibenskoga distrikta, sve su više u život grada unosili trajna obilježja izvanrednoga stanja. Uz općenito povećavanje broja propisa, poglavito propisa o javnoj sigurnosti, nove se okolnosti ogledaju i u pooštavanju novčanih kazni predviđenih za pojedine vrste prijestupa i sve većim udjelom tjelesnih kazni. Primjerice, godine 1441. krijumčarenje soli kažnjavalo se novčanom kaznom ili šibanjem i jednomjesečnim boravkom u tamnici, stoljeće kasnije za isti je delikt predviđena kazna odsijecanja ruke (do 1 kabla), odnosno (za veću količinu) smrt vješanjem.

⁹² Obavijest o izgubljenim motkama za tjesak (premda se, doduše, radi o manjoj vrijednosti) upisana među *extraordinaria* (*Spisi kancelarije*, br. 80., str. 198.), formulirana je jednako kao proglas o izgubljenom brodu (*Proclamations*, br. 48.); isto vrijedi i za opomenu susjedima plemića Ivana Mlednića da ne ostavljaju smeće u blizini njegove kuće (*Spisi kancelarije*, br. 196., str. 284.) identičnu pozivu da se ne baca smeće ispred kuće klesara Andrije Bučića (*Proclamations*, br. 26.).

⁹³ J. BARBARIĆ i dr., "Ordines et proclamationes", 20.

Latinski, talijanski, hrvatski

Svrha obznanjivanja proglašenja izvikivanjem na javnim mjestima bila je da se s njihovim sadržajem upozna što veći dio stanovništva grada. Stoga se pomisao da su kneževski proglašenja bili čitani na latinskom – jeziku na kojem su zapisani jer je to bio službeni jezik državne uprave, pa tako i kancelarije šibenskoga kneza – čini posve nevjerojatnom. Ostavljajući otvorenom mogućnost da su proklamacije čitane i na talijanskom, mislimo da je – premda su eksplicitni pokazatelji o tome sačuvani tek u grafi iz 16. stoljeća⁹⁴ – s velikom vjerojatnošću moguće pretpostaviti da su se kneževski proglašenja (i) u 15. stoljeću čitali na hrvatskom. Samo tako bilo je moguće postići njihovu pravu svrhu, odnosno premostiti udaljenost koja je najveći dio pučanstva dijelila od (stranim jezikom) pisanih pravnih normi. Kada su propisi svima »koji su ih čuli i htjeli čuti« bili cjelovito obznanjeni na hrvatskom jeziku, u praksi je moglo vrijediti pravno načelo *Ignorantia legis neminem excusat*.

S obzirom na komunikaciju vlasti s monolingvalnim podanicima treba još jednom istaknuti važnu posredničku ulogu općinskih glasnika. U već spominjanom procesu vođenom 1432. u Veneciji protiv Šibenčana koji su se, privučeni bogatim novčanim nagradama, udružili radi prijavljivanja krijumčara soli, na vidjelo je, među inim, izbilo da je općinski glasnik Ivan Gatelo za sebe uzimao polovicu novca, a dvojica njegovih partnera dobivala su po četvrtinu. Na zahtjev istražitelja da to objasni, jedan od njegovih ortaka izjavio je da im je Gatelo rekao da od svoga dijela polovicu mora dati kneževom kancelaru, a i da je jedini među njima govorio talijanski.⁹⁵

Zaključci: Proklamacije Fantina Pesara i politička stvarnost Šibenika početkom petoga desetljeća 15. stoljeća

Proklamacije kneza Fantina Pesara iz 1441.–1443. godine jedinstveno su svjedočanstvo o zakonodavstvu i administrativnoj svakodnevici Šibenika nekoliko desetljeća poslije uspostave mletačke uprave. Posrijedi je izvor mješovitoga tipa: u proklamacijama su, uz kaznenopravne (zakonske) propise te kneževske zapovijedi/opomene, zapisane i razne druge vrste obavijesti koje se odnose na akte svakodnevne administracije.

Budući da sadrže niz podataka i propisa koji nisu zabilježeni u drugim raspoloživim izvorima toga doba, proklamacije omogućuju stvaranje cjelovitije predodžbe o opsegu i obilježjima promjena koje je mletačka vlast donijela u upravljanju gradom, posebice promjena u zakonodavstvu. I samo redovito javno izvikivanje odabranih aktualnih zakonskih odredbi – nastupnih proklamacija – prigodom dolaska novoga kneza na dužnost jedna je od inovacija vremena mletačke uprave. Taj običaj uveden je

⁹⁴ Nastupne proklamacije šibenskoga kneza Francesca Coppa godine završavaju riječima: *Die 1. aprilis 1543. Hieronimus platearius simul cum Girardo tubicina retulit proclamasse suprascriptos omnes ordines in loco solito et hora consueta astante populi contione in die dominico, in omnibus ut eis legentur et vulgarizantur Ioanne quibus coadiutore cancelarie ad claram omnium intelligentiam (...)*. Usp. i M. ŠUNJIĆ, *Dalmacija u XV stoljeću*, 285.–286.

⁹⁵ M. ŠUNJIĆ, *Dalmacija u XV stoljeću*, 135.

u dalmatinskim gradovima najvjerojatnije neposredno nakon uspostave mletačkoga vrhovništva, tj. dolaskom prvih gradskih knezova iz Venecije, a tijekom vremena broj nastupnih proklamacija – prenošenih u knjigama kneževskih kancelarija – postupno se povećavao pridodavanjem ili umetanjem novih zakona. Javno proglašavanje zakona bilo je, po uzoru na praksu u Veneciji,⁹⁶ uvriježeno i za inovacije ili promjene u odnosu na postojeće pisane propise ili običaje. Duždevska su pisma, kao što pokazuje i dukala s odredbama o soli iz 1423. godine,⁹⁷ nerijetko i izrijekom obvezivala kneza da stanovništvo grada s novim zakonima upozna upravo putem javnog izvikivanja, a katkad je izričito traženo da se iste odredbe ponovno proglašavaju u određenim vremenskim razmacima.

Nastupne proklamacije Fantina Pesara sadrže dvadesetidva propisa iz korpusa važećih zakonskih normi. Njihov sadržaj nedvojbeno odražava glavne prioritete mletačke uprave *pro bono et pacifico statu civitatis*: od kvalitetnog funkcioniranja najvažnijih aspekata gradskoga života (javne sigurnosti, reda i higijene) do integracije gospodarskoga sustava grada u sklop gospodarskoga sustava države. Zakoni u nastupnim proklamacijama tvore skup, odnosno – kako se to običava reći – konglomerat raznovrsnih kaznenopravnih normi koje uglavnom nisu organizirane sustavnim redom.⁹⁸ Na prvi je pogled moguće ustvrditi da su njihov redosljed i kriterij odabira indikativni u pogledu najučestalijih predmnijevanih oblika kršenja propisa, odnosno ukorijenjenosti običaja protivnih važećim, tj. aktualnim zakonima.⁹⁹ To je samo djelomično točno. Analiza sadržaja i izvorišta zakona u nastupnim proklamacijama omogućila je, naime, da se jasno uoče obilježja koja taj heterogeni skup propisa čine konzistentim. Prije svega, gotovo svi, tj. devetnaest od dvadesetidva zakona, nastali su odnosno uvedeni su u prethodna tri desetljeća; uz razdoblje mletačke uprave i djelovanje mletačkih knezova možemo ih vezati ponajprije zbog činjenice da se stariji (statutarni) propisi njima nadograđuju ili se, pak, od njih implicitno ili eksplicitno odstupa. Nadalje, u većini zakona u proklamacijama zrcale se općenita rješenja, odnosno dostignuća srednjovjekovnog urbanoga zakonodavstva. Posrijedi su, naime, propisi koji, tek uz jednu iznimku, nisu specifični za Šibenik. Naposljetku, s obzirom na prirodu mletačke uprave u dalmatinskim gradovima u prvim desetljećima 15. stoljeća, važno je istaknuti još jedno izrazito zajedničko obilježje zakona u nastupnim proklamacijama: segment kaznenih djela na koja se odnose *isključivo* su ona djela koja je bilo mo-

⁹⁶ Primjerice, zakon o vrijednosti i omjerima novčanih jedinica donijet u Vijeću deseterice 1543. godine (J. BARBARIĆ i dr., "Ordines et proclationes", 94.) završava riječima: *Et la presente parte sia publicata sopra le scale de San Marco et a Rialto, e mandata a tutti li retori de fuora, che la faciano osservare et publicar, et sia registrata nelli offitii de questa citta et nelle cancellarie dele terre nostre.*

⁹⁷ ŠD, br. 98., str. 236.–249.; Š. LJUBIĆ, *Listine*, VIII., 228.–231. U tekstu se, među inim, za jednu od odredaba (da se sol mora u grad dopremiti do kraja mjeseca listopada) izričito naređuje: (...) *quod cridetur publice in platheis Sibenici et aliis locis consuets* (...), odnosno: *teneat comes Sibenici et successores sui qui per tempora erunt sub debito sacramenti presentem ordinem publicari de mense Aprilis anno quolibet cridari facere in plathea Sibenici et aliis locis solitis ut omnibus notus sit* (...).

⁹⁸ I. JARAMAZ-RESKUŠIĆ, *Kazneni sustav u Šibeniku*, 45.: »I za šibenski se statut u cjelini može reći da je više mozaik propisa nego sustav.«

⁹⁹ Usp. J. BARBARIĆ i dr., "Ordines et proclationes", 20.

guće ustanoviti na temelju dojava. Kazne za počinitelje načelno su novčane, a njihov dio, najčešće polovica, obećan je kao nagrada za prijavitelje. Posrijedi je uobičajeni mehanizam komunalnoga zakonodavstva koji je posvuda, pa tako i u Šibeniku, funkcionirao i prije, ali nedvojbeno je u 15. stoljeću – pojavom cijelog niza novih, dotad nepoznatih kaznenih djela za koja su predviđene visoke novčane kazne, a proporcionalno tome i stimulacije za prijavitelje – dobio sasvim novi zamah.

Budući da je glavni cilj kaznenoga zakonodavstva bila prevencija kaznenih djela, u nastupnim proklamacijama ne treba iznenaditi sadržajna redundancija s drugim zakonskim izvorima, tj. ponavljanje propisa koji su već bili zapisani drugdje. To nije posljedica činjenice da su zakonske odluke Gradskoga vijeća iz prvih pola stoljeća mletačke uprave unijete u Statut tek 1462. godine. U proklamacijama se, naime, od odluka Vijeća donesenih prije 1441. godine javlja tek njih nekoliko, a s druge strane, isti zakoni nastavljaju živjeti u korpusu proklamacija i poslije 1462. godine. Razlog je tome, kao što smo nastojali pokazati, prvenstveno činjenica da su proklamacije – premda zapisane na latinskom, službenom jeziku državne i komunalne administracije – bile proglašavane na hrvatskom, velikoj većini šibenskoga stanovništva zacijelo jedinom razumljivom jeziku.

Kad je riječ o općenitom »prihvaćanju« mletačkog vrhovništva u 15. stoljeću, treba reći da novi poredak u Šibeniku nije doživljavao jednodušno. Premda ni starije šibensko zakonodavstvo (za razliku, primjerice, od splitskoga¹⁰⁰) nije pravilo izrazite razlike među počiniteljima kaznenih djela s obzirom na stalež, važno je istaknuti da u zakonima u proklamacijama nema razlikovanja podanika prema staležu, odnosno društvenom statusu. Venecija je svim stanovnicima dalmatinskih gradova podijelila građansko pravo, pučani su tako pred zakonom izjednačeni s plemstvom, a patricijatu je ostavljeno ono što je T. Raukar nazvao *prividom vlasti*.¹⁰¹

Uz uvođenje novih pravila urbane discipline, u Šibeniku je zacijelo jedan od najvećih problema bila ukorijenjenost običaja koji su novim zakonima bili sankcionirani kao kaznena djela. Kada je granica gradskoga distrikta trebala postati granicom dvaju državnih jurisdikcija, mletačke su se vlasti i njihovi predstavnici suočili s najrazličitijim gospodarskim, fiskalnim i političkim posljedicama te činjenice.¹⁰² Među dalmatinskim središtima Šibenik je, naime, ne samo grad koji je pružio najozbiljniji otpor Mlečanima (1409.–1412), nego i grad u kojem su tradicije veza sa zaleđem – populacijskih, trgovačkih, političkih – zacijelo bile najčvršće.¹⁰³

¹⁰⁰ A. CVITANIĆ, "Diskriminacija pučana u splitskom srednjovjekovnom statutu", u: ISTI, *Iz dalmatinske pravne povijesti*, 108.–111., 115.–116.; I. JARAMAZ-RESKUŠIĆ, *Kazneni sustav u Šibeniku*, 50.–52.

¹⁰¹ T. RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb, 1997., 216.–217.

¹⁰² O procesu postupnog učvršćivanja granica prema kraljevskom, odnosno banskom teritoriju u prvoj polovici 15. stoljeća, v. M. ŠUNJIĆ, *Dalmacija u XV stoljeću*, 75.–86.

¹⁰³ U novim zakonima modificira se shvaćanje pojma stranac. U starijem komunalnom zakonodavstvu stranac je bila osoba koja nije pod jurisdikcijom (matične) komune. Inovacija je mletačkog razdoblja, vidljiva, doduše, implicitno, i u proklamacijama da se strancima smatraju oni koji nisu mletački podanici.

Od zakonskih propisa o problematici odnosa grada i njegovoga zaleđa (u spisima kancelarije taj se prostor naziva *Bannaticus*, odnosno *Banathicus districtus*),¹⁰⁴ nedvojbeno je najznakovitiji onaj kojim se zabranjuje trgovanje s Morlacima izvan gradskog distrikta, odnosno područjima izvan mletačke kontrole. Autor mu je upravo Fantino Pesaro, a među inima zabilježenim u sveščiću, tekst toga zakona se, osim duljinom, ponajprije ističe činjenicom da sadržava ne samo objašnjenje konkretnih motiva, tj. uzroka i povoda donošenja, nego i kratko elaborirano tumačenje najvažnijih koncepcija mletačkih državnih interesa u Dalmaciji. Knez je ustvrdio da se trgovanjem izvan distrikta priskrbljuje dobrobit drugim mjestima na štetu gradova pod duždevom vlašću, što se ne može tolerirati *quia intentio ducali dominii non est quod in alienis locis, sicut est in Scardona et Almissa et alibi, fiant portus et scale nisi in locis et terris suis*. U takvoj retorici ogleđa se univerzalna političko-gospodarska doktrina Republike: mletačka vlast temelji se na dobrom stanju i prosperitetu gradova. Prihodi od trgovine bili su najvažnija stavka u sustavu gradskih prihoda; mletački će Senat 1471. zaključiti *Mercatura est illa res que auxit et conservat hanc civitatem nostram*, a Šibenik se, kao ni drugi gradovi unutar Dominija, po tome nije razlikovao od Venecije. Dakako, nameti zbog kojih su Morlaci izbjegavali dolaziti u grad bili su oni koje je uvela Venecija, odnosno koji su se pojavili s uspostavom granice; u tekstu se izričito govori o *dužnicima mletačke komune*, odnosno štetama koje trpi solna komora!

Krupne promjene u dalmatinskim središtima u prvoj polovici 15. stoljeća bile su zapravo, bar u kaznenom zakonodavstvu, u svom velikom dijelu prilagodba standardima koji su vrijedili i u drugim gradovima unutar mletačkoga dominija. Premda se u našoj historiografiji još uvijek nerijetko tumači kao »narušavanje komunalne autonomije«, posrijedi je fenomen koji je u tom vremenu, osim na mletačkim posjedima, evidentan i drugdje na apeninskom poluotoku: stara načela »komunalne slobode« definitivno uzmiču pred koncepcijama tzv. teritorijalne države.¹⁰⁵ Promjene su u samoj Veneciji vidljive i u prilagodbi nazivlja; umjesto *comune Veneciarum* od početka 15. stoljeća rabi se pojam *Dominium*.

Sadržavajući ekstrakt novog sloja zakona, proklamacije su, dakle, vidljivi rezultat »reformne« zakonodavstva. U novom poretku najviše su mjesto zauzele naredbe središnjih vlasti, slijedile su odredbe njihovih predstavnika/knezova, a tek potom su dolazili lokalni zakoni i pravni običaji. Budući da je hijerarhija zakonskih izvora bila neupitna, u stvarnosti se nije osjećala potreba za usustavljanjem cjelokupnih zakonskih korpusa; gradski statuti uglavnom zadržavaju svoju konzistenciju, ostajući zbirkama zakona koje su izglasavala gradska vijeća. Za ocjenu dokumentarne vrijednosti šibenskih proklamacija iz 1441.–1443. važno je stoga istaknuti da one sadrže četrnaest zakonskih odredaba koje ne poznamo iz drugih normativnih izvora. U nekim

¹⁰⁴ Početkom četrdesetih godina, Skradin je, naime, pod vlašću bana Petra Talovca prema kojem Republika i njezini predstavnici u dalmatinskim gradovima vode prilično opreznu politiku, v. G. NOVAK, "Šibenik u razdoblju mletačke vladavine", 143.–146.

¹⁰⁵ Giorgio CHITTOLINI, "La crisi delle libertà comunali e le origini dello Stato territoriale," *Rivista storica italiana*, 82., 1970., 99.–120.; Gaetano COZZI, "Mletačka Republika u novom vijeku – Od Rata za Chioggiu do 1517.," u: Gherardo ORTALLI – Giorgio CRACCO – Gaetano COZZI – Michael KNAPTON, *Povijest Venecije*, sv. I., Zagreb, 2007., 275.

svojim obilježjima nastupne proklamacije Fantina Pesara pokazuju, međutim, i jasan kontinuitet stanovitih općih zasada starijega komunalnog zakonodavstva, karakterističnih za statute jadranskoga pravnoga kruga. Upravo razlozima zbog kojih je i sâm ceremonijal primopredaje kneževskih ovlasti, dakako po uzoru na praksu pri ustoličenju duždeva, bivao priređen u Katedrali, tj. koncepcijom svjetovne vlasti zasnovane na bogomdanom poretku, treba tumačiti i istaknuto, početno, mjesto dano dvama proklamacijama kojima se u sklopu svjetovnog zakonodavstva kriminaliziraju djela zabranjena i dvjema zapovijedima Božjim. Poimanje zakonodavstva kao svojevrstne emanacije Božanskog reda iskazano je i u definiciji pojma zakona (tj. statuta), zapisanoj na početku Knjige statuta grada Šibenika.¹⁰⁶

Kao dio običaja koji su pratili ceremonije dolaska, odnosno smjene predstavnika vrhovne vlasti, javno priopćavanje proklamacija zadržalo se stoljećima; u ritualu njihova periodičnoga ponavljanja simbolički se ogledala stalnost poretka i kontinuitet vlasti. Ipak, korpusi nastupnih kneževskih proklamacija tijekom vremena pokazuju sve manju dinamiku promjena.¹⁰⁷ Od izvikivanja proglašenja nije se, međutim, odustalo ni u poznom razdoblju mletačke uprave, kada taj tradicionalni oblik javne komunikacije u podanika – ako je suditi po zadarskoj uzrečici *La proclama zaratina dura de la sera a la matina*¹⁰⁸ – biva prihvaćan s krajnjom ravnodušnošću.

U posljednjem stoljeću mletačke uprave, u vremenu prosvjetiteljstva, javljaju se i tiskani dvojezični (talijansko-hrvatski) proglašenja; njihovim isticanjem na javim mjestima izravno su se prenosile naredbe središnjih upravnih tijela.¹⁰⁹ Semantički raspon koji pokrivaju u njima zabilježene hrvatske istoznačnice talijanskoga pojma *proclama* – *naredba, proglašenje, navješćenje, razglašenje, pripovijest (!) i ličba*¹¹⁰ – vrlo dobro ocrtavaju i obilježja, odnosno opseg obavijesti u proklamacijama Fantina Pesara iz 15. stoljeća.

Transformacija gradskoga zakonodavstva o kojoj svjedoče zapisi u sveščiću proklamacija iz 1441.–1443. godine, odvijala se u znaku pragmatizma. Može se, dakako, govoriti o subordinaciji, odnosno o podređivanju komunalnog zakonodavstva interesima Venecije, ali točnije je reći da novi sloj zakona zapravo među njima briše razlike: ono što je bilo dobro za komunu, bilo je dobro i za državu i obratno. Proklamacije su,

¹⁰⁶ *Lex seu statutum est congrua Dei dispositio: sanctio sancta, virtus altissima, quae plurimum potest pro iis qui minimum possunt, non quod facta est seu fieri possit per hominem generatum, sed est ore hominis per specialem Domini nostri Iesu Christi spirationem divinitus promulgata.* (ŠS, I/2, f. 1r). U javnom životu dalmatinskih gradova u vremenu mletačke uprave, kao uostalom i u Veneciji, nije postojala jasna razdjelnica između crkvene i svjetovne sfere. Prožimanja su, kako svjedoči i spominjani proces protiv »vještica«, vidljiva i na razini sudbenosti. Premda se radilo o deliktu sankcioniranom odgovarajućim svjetovnim zakonom (ŠS, VI/32: *De facientibus herbarias, vel artes magicas*, f. 75v), istragu pred biskupom vodi crkveni inkvizitor kojem je prethodno za to knez Fantino Pesaro udijelio dopuštenje, ali i na raspolaganje stavio *eius officiales, carceres et queque alia in predictis opportuna*.

¹⁰⁷ Za Šibenik na primjerima proklamacija iz 1598., 1604., 1698., 1760., 1771. i 1791. usp. K. STOŠIĆ, "Naredbe gradskih knezova", 19.–20.

¹⁰⁸ Ljerka ŠIMUNKOVIĆ, *Mletački dvojezični proglašenja u Dalmaciji u 18. stoljeću*, Split, 1996.

¹⁰⁹ Monografski ih je u n. dj. obradila Lj. Šimunković.

¹¹⁰ Ta riječ (zapisana u obliku *ličba*) izvedena je od arhaičnog glagola *ličiti* koji, prema Akademijinu rječniku (sv. VI., Zagreb, 1904.–1910., 51.–52.) ima značenje *vikati, vikom proglašavati, razglašavati*.

dakle, rječito svjedočanstvo “reforme bez reforme”, tj. tihe, ali temeljite *venecijanizacije* kaznenopravnoga segmenta šibenskoga zakonodavstva. Parafrazirajući zaključak T. Raukara o komunalnom ustrojstvu dalmatinskih gradova u 15. stoljeću,¹¹¹ može se zaključiti da se vještina mletačke uprave u Dalmaciji poslije 1409. godine sastojala upravo u tome što nova vlast nije mijenjala vanjsko obličje zakonodavnoga sustava, ali mu je istodobno temeljito promijenila sadržaj. Tijekom procesa harmonizacije lokalnoga šibenskoga zakonodavstava s općim standardima stvoren je sasvim novi sloj propisa, superponiran starijim komunalnim zakonima i pravnim običajima; upravo tom sloju, točnije njegovoj kaznenopravnoj komponenti, pripadaju zakonske odredbe u proklamacijama.

¹¹¹ T. RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 217.

PRILOG I

Proklamacije šibenskoga kneza Fantina de Cha de Pesaro

(*Fragmenta quaternarum civitatis Sibenicensis de annis 1441–1498.*, Arhiv HAZU, Zagreb, sign. II c 70, ff. 1r–7v)

(f. 1r)

PROCLAMATIONES

MCCCCXLI^o die dominico, 24° septembris, indictione IIII^a

Proclamationes generales facte sub predictis millesimo, indictione et die de mandato magnifici et preclari viri domini Fantini de cha de Pesaro pro illustrissimo et excellentissimo ducali dominio Venetiarum honorabili comitis Sibinici super scallis cancellarie loco solito et consueto per Radivoi piffaro plazario comunis alta voce ut infra. Et primo

(1.)

De pena blasphemantium Deum aut Virginem Mariam aut sanctos

Quod nullus homo vel persona cuiuscunque status et conditionis existat audeat vel presumat blasphemare Deum aut gloriosam Virginem Mariam sub pena librarum V parvorum, nec aliquem sanctum vel sanctam sub pena librarum trium pro quolibet et qualibet vice, cuius pene medietas sit accusatoris et alia medietas sit comunis.

(2.)

Quod nullus laboret diebus festivis

Item quod nulla persona audeat nec presumat onerare vel exonerare aut onerari vel exonerari facere aliquam barcham ad marinam vel aliter laborare diebus festivis, quibus ellevatur vexillum sancti Marci, sine licentia ipsius domini comitis, sub pena soldorum XL parvorum pro quolibet contrafaciente et qualibet vice, dividenda ut supra.

(3.)

Quod sal conducatur Sibanicum per totum mensem octobris

Item quod quelibet persona habens vel habitura salem ad salinas aut de suis salinis aut aliter quocunque, teneantur illum salem reduci fecisse in civitatem Sibinici per totum mensem octobris, et si quis non conduxerit predictum salem ad dictum terminum perdere debeat totum salem non conductum et ultra illum salem ducatos XX^{ti} pro quolibet centenario modiorum salis. Que pena dividatur in hunc modum, videlicet, quod totus sal non conductus ad constitutum terminum sit et esse debeat comunis Venetiarum et pene pecuniarie medietas sit accusatoris et alia ipsius domini comitis iuxta ordines litterarum nostri illustrissimi ducalis domini in cancellaria registratos.

(4.)

Quod sal non possit portari per ictum baliste a salinis

Item quod nulla persona audeat vel presumat portare salem ab aliquibus salinis per distantia iactus unius balistate (!) vel ultra nisi pro conducendo Sibinicum sub pena perdendi ipsum salem exportatum et solvendi librarum X parvorum et standi per unum mensem in carceribus Sibinici. Cuius pene pecuniarie medietas sit comunis et alia accusatoris vel inventoris si fuerit per quem veritas habeatur.

(f. 1v)

(5.)

Quod nemo possit extrahi sine bulleto

Item quod nulla persona audeat nec presumat aliquo modo vel ingenio extrahere vel extrahi facere de civitate Sibinici salem per viam terre nec maris que sal non sit bullatus bulla et habeat et habere debeat bulletinum ipsorum officialium sive signum ipsius domini comitis sub pena perdendi dictum salem extractum contra dictos ordines et animalia et barchas super quibus portaretur vel conducentur; qui sal totus sit comunis Venetiarum et animalia et barche cum quibus portaretur sive earum valor dividantur in hunc modum, videlicet, quod medietas sit inventoris et de alia medietate fiant III partes, videlicet una comuni, una ipsi domino comiti et tertia officialium gabelle salis. Et si portaretur dictus sal super personis contra dictos ordines cadat talis persona de libris XXV parvorum dividendis modo predicto. Et si non habetur unde solvere fustigetur ab una porta ad aliam civitatis Sibinici et postea stet per totum diem in berlina. Et sit in arbitrio ipsius domini comitis augere et minuere dictas penas.

(6.)

Quod sal conducatur per viam maris Sibinicum et non aliter

Item quod quicumque voluerit conducere salem ad civitatem Sibinici conducere debeat per viam maris et non aliter et cum fuerit cum dicto sale in portu Sibinici debeat se presentare ad ripam per oppositum palatii ipsius domini comitis residentie nec inde debeat recedere donec habuit licentiam a prefato domino comite sub pena cuilibet contrafacienti librarum X parvorum, quarum medietas sit comunis et alia medietas accusatoris, et standi uno mense in carceribus.

(7.)

Quod nullus possit vendere nec donare salem forensi

Item quod nullus audeat vel presumat vendere vel donare salem vel alio quovis modo dare alicui persone non habitanti in civitate Sibinici sub pena librarum XXV parvorum, cuius pene medietas sit comunis et alia medietas sit accusatoris si fuerit per quem veritas habeatur.

(8.)

Quod bulletum salis valeat per 3 dies et non ultra

Item quod quicumque voluerit extrahere salem cum bulleto de Sibinico debeat

ipsum salem extraxisse infra tertium diem postquam factum fuerit bulletum et si aliquis extraxerit cum bulletino facto transactis dictis tribus diebus habeatur pro contrabanno.

(f. 2r)

(9.)

Quod non eatur de nocte

Item quod nulla persona audeat vel presumat ire per civitatem Sibinici post sonum tercie campane sine lumine sub pena soldorum XX^{ti} pro quolibet contrafaciente et qualibet vice; cuius pene medietas sit inventoris et alia medietas sit comunis.

(10.)

Quod non proiciatur cum arcis aballotis (!)

Item quod nulla persona audeat vel presumat ludere cum arcis a ballotis nec proicere in civitate Sibinici sub pena librarum XXV pro quolibet contrafaciente et qualibet vice; cuius pene medietas sit accusatoris si fuerit per quem veritas habeatur et alia sit comunis.

(11.)

De non ludendo ad taxillos

Item quod nullus audeat ludere ad ludum taxillorum in civitate Sibinici nec in circuitu de extra Sibinicum nisi sub logia comunis de die nec de nocte sub pena soldorum XL^{ta} parvorum pro quolibet populari ludente de die et pro quolibet nobile librarum quinque parvorum. Si quis autem luxerit de nocte, pena duplicetur secundum conditionem ludentium. Nec debeat aliquis accomodare domum sive canipam pro ludendo in ea nec in ea dimittere ludere de die nec de nocte sub pena librarum decem parvorum pro quolibet contrafaciente de die et qualibet vice et in nocte librarum XX^{ti} parvorum, quarum penarum medietas sit comunis et alia accusatoris.

(12.)

De non emendo pisces pro revendendo

Item quod nullus audeat vel presumat emere aliquos pisces recentes pro revendendo aliis personis exceptis sulpis sub pena perdendi dictos pisces sic emptos vel valorem eorum et librarum quinque parvorum pro quolibet contrafaciente et qualibet vice, cuius pene medietas sit accusatoris et alia comunis.

(13.)

Quod non dentur arma forinsecis

Item quod nemo cuiuscunque status et conditionis existat, tam civis quam stipendiarius et habitator in civitate Sibinici, audeat vendere vel donare aliquem ense, dardum, lanceam, glavarinam, balistam vel aliquod genus armorum alicui forensi nec pro eo emere sine licentia prefati domini comitis sub pena perdendi talia arma et librarum XXV parvorum pro quolibet contrafaciente et qualibet vice, cuius pene medietas sit comunis et alia medietas accusatoris si fuerit per quem veritas habeatur.

(f. 2v)

(14.)

De non extrahendo bladum nec aliqua alia mercimonia sine licentia

Item quod nullus audeat extrahere de civitate Sibinici frumenta vel aliud bladum per mare vel per terram sine bulleto ipsius domini comitis sub pena perdendi dictum frumentum sive bladum sic conductum et animalia sive barcham super quibus extraherentur, non intelligendo in hoc personas que portarent bladum ad molendinum, nec audeat aliquis extrahere aliqua alia mercimonia sub pena predicta sine bulleto, cuius pene medietas sit comunis et alia accusatoris.

(15.)

Quod animalia exorientur in becharia et non alibi

Item quod nullus becharius nullaque altera persona audeat excoriare nec excoriari facere aliquod animal cuiusvis maneriei existat pro vendendo alibi quam ad bechariam sub pena soldorum XL^{ta} parvorum, cuius pene medietas sit comunis et alia accusatoris.

(16.)

Quod becharii non mactent animalia sine iusticiario aut cavalerio

Item quod nullus becharius audeat vel presumat excoriare aut excoriari facere aliquod animal sine presentia unius ex iusticiariis aut, quando non reperientur iusticiarii, sine presentia cavalerii magnifici domini comitis, sub pena soldorum XX^{ti} parvorum pro quolibet animali. Et si tale animal mactatum esset morbosum vel aliter male sanum cadat ad penam sicut domino comiti videbitur, que perveniant in accusatorem.

(17.)

Quod iusticiarii vadant ter in die ad macellum

Item quod iustitiarii vel saltem unus ipsorum ire debeat ter in die ad becharias videlicet in mane, quando aperiuntur porte, in meridie et hora vesperarum et etiam aliis horis quando fuerint requisiti ab aliquo bechario ad hoc ut dicti becharii possint excoriare et excoriari facere sua animalia secundum ordinem supra dictum. Et si in dictis horis nullus iustitiarius reperiretur, cadere debeat ille iustitiarius cui contingerit ire vel qui requisitus fuerit de solidis XX^{ti} pro quolibet et qualibet vice que pena perveniat illi qui predicta regimini denunciaverit et si in dictis horis vel in alia hora volet excoriare aliquis beccarius vel excoriari facere aliquod animal et nullus iustitiarius reperiretur ad beccarias vel requisitus ire noluerit, veniat talis beccarius ad regimen et tunc per dictum comitem mittentur duo nobiles vel cavalerius ipsius domini comitis loco dicti iustitiarii et dictus iustitiarius cui contingerit ire in dictis locis vel qui requisitus fuerit et non iverit tunc cadat ad penam soldorum XX parvorum que perveniat dictis nobilibus vel militi qui mitterentur loco eius ut dictum est.

(f. 3r)

(18.)

Quod non laventur panni ad Iudaicam

Item quod nulla persona de cetero audeat lavare pannos ad ripam caligariorum per apostum factum ad Iudaicam sub pena soldorum quatuor pro quolibet et qualibet vice, que pena dividatur ut supra.

(19.)

De inmondiciis non prociendis in viis publicis

Item quod nullus homo vel persona, cuiuscunque conditionis existat, audeat vel presumat proicere aliquas inmondicias sive aquam putridam vel orinam in viis publicis vel aliis quibuscunque per civitatem et burgum Sibinici de die vel de nocte, vel aliquo alio modo facere inmondicias vel putredines in viis publicis vel convicinalibus sub pena soldorum XL^{ta} parvorum a quolibet contrafaciente auferenda qualibet vice cuius pene medietas sit comunis et alia accusatoris.

(20.)

Quod inmondicie leventur

Item quod omnes et singuli habentes inmondicias, ledamen et putredines aliquas ante domum vel domos suas debeant eas levare et exportari fecisse in mari extra civitatem usque ad tres dies sub eadem pena que dividatur ut supra.

(21.)

Quod mense bullentur

Item quod quilibet et quelibet habens quartas, semiquartas, quartarolos, modia, staria et quartucios pro mensurando et alia quecunque apta tam ad mensurandum quam ad ponderandum amodo usque ad dies octo debeant illas iustari et bullari fecisse bulla sancti Marci et signo ipsius domini comitis sub pena librarum quinque pro quolibet invento huic proclamationi non obedisse, dividenda ut supra.

(22.)

De armis non portandis

Item quod nullus homo nullaque persona, cuiusvis conditionis existant, audeant vel presumant (!) portari enses, fachinos, simitarias, cortellesias aut aliqua arma offensibilia aut deffensibilia sub pena librarum quinque parvorum nec veruta, glavarinas, lancias et ronconos sub pena librarum decem parvorum, nec cultellos panescos, dagas, cultellas tribellatas sub pena librarum XXV parvorum neque balistas, arcus a sagittis, dardos aut sfendrigora sub pena librarum L^{ta} et perdendi omnia arma sic reperta et si reperti fuerint de nocte, pene duplicentur; quarum omnium penarum medietas sit inventoris et alia medietas sit comunis.

(f. 3v)

(23.)

1441, die 18 octobris

Crida pro ecclesia sancte Trinitatis

Iohannes Gatello preco comunis retulit se de mandato magnifici domini comitis ultra scripti et ad instantiam nobilis viri ser Iacobi condam Nicolini, uti procuratoris ecclesie sancte Trinitatis site in Sibinico, publice locis solitis et consuetis per civitatem Sibinici alta voce proclamasse et notificasse omnibus audere volentibus quod omnes ille persone que tenentur prefate ecclesie pro legatis eidem dimissis et presertim illi qui tenentur dare pro consecratione dicte ecclesie, teneantur hinc ad dies octo proxime continuandos ab odierna die in antea dedisse ac integraliter persolvisse omnia legata in quibus tenentur sub pena soldorum duorum pro libra et hoc quoniam dicta ecclesia debet consecrari ad diem XI^{am} novembris mensis proxime futuri.

(24.)

Die 4to novembris

Quod animalia non pasculentur sub bladis et olivis et aliis locis prohibitis

Idem suprascriptus Iohannes Gatello preco comunis retulit se de mandato ut supra publice et alta voce locis solitis et consuetis in plathea et per civitatem Sibinici proclamasse et cridasse quod aliqua persona cuiscunque conditionis existat non audeat vel presumat pascolare seu pascolari facere aliquod genus animalium sub olivis et in bladis alienis et in aliis locis prohibitis intelligendo ubi possunt inferre damnum sub pena librarum decem parvorum, et in ortis sub pena librarum duarum parvorum et plus et minus arbitrio magnifici domini comitis pro qualibet vice et cetera.

(f. 4r)

(25.)

1441, die V^o novembris

Crida pro furnis

Iohannes Gatello preco retulit se de mandato magnifici domini comitis Sibinici proclamasse publice locis solitis quod omnes qui tenent furnos a coquendo panem debeant et teneantur hinc usque ad dies octo proxime futuros illos posuisse in ordine ita et taliter quod possint quibus volentibus coquere panem singulis diebus exceptis festis sub pena librarum quinque parvorum pro quolibet et qualibet vice.

(26.)

Die XXIII ianuarii <1442>

Crida pro Andrea Buzich lapicida

Radivoi plazarius retulit se de mandato magnifici domini comitis Sibinici suprascripti publice et alta voce proclamasse ante domum habitationis Andree Buzich lapicide quatenus nulla persona audeat vel presumat eicere aquam fetidam aut aliam inmondiciam ante portam habitationis dicti Andree aut ibi ante in via publica sub

pena librarum V parvorum et plus et minus arbitrio domini comitis prefati pro quolibet et qualibet vice.

(27.)

Die XXIII° februarii

Crida pro hominibus ville Bachie

Iohannes Gatello preco comunis retulit ad cancelariam criminalium se de mandato magnifici et preclari viri domini Fantini de Cha de Pesaro pro illustrissimo ducali dominio Venetiarum honorabili comitis et capitanei Sibinici eiusque districtus publice et alta voce preconia locis solitis et consuetis in plathea et per civitatem Sibinici proclamasse et stridasse quod non sit aliqua persona tam civis quam forensis quam etiam incola et habitator ville Bachie Sibinicensis districtus que audeat vel presumat de cetero sub aliqua forma vel ingenio aut aliquo alio exquisito colore incidere per se aut alios seu incidi facere ligna aut herbas evellere seu evelli facere in et desuper uno monticulo in quaddam costeria existente desuper dicta villa intus gaiis dicte ville sub pena soldorum XL^{ta} parvorum pro quolibet contrafaciente et qualibet vice, cuius pene medietas sit accusatoris et alia medietas sit comunis, et plus et minus arbitrio prescripti magnifici domini comitis.

(f. 4v)

(28.)

1442, die II° aprilis

Crida pro daciario de barchagno

Iohannes Gatello preco comunis retulit de licentia et mandato magnifici domini comitis Sibinici ultrascripti citasse et proclamasse per plateam Sibinici et in locis publicis et consuetis quod non sit aliqua persona cuiusvis status aut conditionis que audeat aut presumat tragetare aliquam personam districtualem aut forensem sine licentia Thomasii Dabisivilich conductoris daciai barchagni sub pena librarum quinque parvorum pro quolibet contrafaciente et qualibet vice cuius pene medietas sit dicti conductoris et alia medietas comunis.

(29.)

Die XII aprilis.

Crida pro daciario missetarie

Iohannes Gatello suprascriptus retulit de mandato prefati magnifici domini comitis Sibinici citasse et proclamasse per platheam Sibinici et in locis publicis et consuetis quod non sit aliqua persona cuiusvis status et conditionis existat que audeat aut presumat sine licentia viri nobilis ser Iacobi Nicolini daciarii missetarie aut eius commisi caricare aut caricari facere per se vel alios aliquam quantitatem casei aut picis parvam neque magnam sub pena librarum quinque parvorum pro quolibet contrafaciente et qualibet vice cuius medietas sit comunis et alia medietas accusatoris.

(30.)

Eo die.

Crida pro daciario comerchii

Suprascriptus Gatello retulit de mandato prefati magnifici domini comitis proclamasse et stridasse locis publicis et consuetis et per platheam Sibinici quod non sit aliqua persona cuiusvis conditionis que audeat aut presumat ponderare aut emere vel ponderari aut emi facere caseum factum in circulis videlicet in peciis vendareschis et assunatis, exceptis formulis et peciis parvis casei que venditur ad minutum, alibi aut in alio loco quam in loco ubi est pondus comunis sine licentia viri nobilis ser Saraceni Nicolai comerclarii sub pena librarum quinque parvorum pro quolibet contrafaciente et qualibet vice, cuius pene medietas sit comunis et alia accusatoris.

(31.)

Die XIII° aprilis.**Crida pro trentesimo**

Iohannes Gatello preco suprascriptus retulit se de licentia et mandato suprascripti magnifici domini comitis Sibinici proclamasse et stridasse locis publicis et consuetis et per platheam Sibinici quod non sit aliqua persona cuiusvis conditionis existat que audeat aut presumat onerare aut exonerare seu onerari aut exonerari facere in aliqua barcha aut navigio aut ligno aliquam mercem cuiusvis conditionis et presertim mercimonia que tenentur persolvere trentesimum nisi prius habita licentia a ser Laurentio Michaelis daciario dicti trentesimi aut ab sociis suis sub pena librarum XXV parvorum pro quolibet et qualibet vice et perdendi dicta mercimonia sic onerata et plus et minus ad arbitrium prefati magnifici domini comitis et cetera.

(f. 5r)

(32.)

Die 15 aprilis. Ego omni (...)

Crida pro damnificantibus in vineis aut bladis alienis

Iohannes Gatello preco comunis retulit se de licentia et mandato magnifici domini comitis Sibinici in plathea comunis publice et alta voce proclamasse et stridasse omnibus audire volentibus notificasse qualiter per ipsum magnificum dominum comitem et eius honorabiles iudices curie maioris creati fuerunt quamplures custodes deputati ad custodiendum de extra per totum territorium et districtum Sibinici ne per personas ne per animalia cuiusvis conditionis sint inferratur damnum aliquod in vineis, arboribus frutiferis, olivariis, bladis et campis alienis sub pena librarum XII parvorum pro qualibet persona inventa inferrente damnum et sit supradicta pena pro qualibet mandra aut societate animalium tam grossorum quam minorum inferrentem damnum in ortis et viridariis alienis et emendationis damni intelligendo tam de animalibus quam de personis. Insuper suprascriptus preco retulit notificasse quod non sit aliqua persona cuiuscunque status et conditionis que audeat aut presumat tempore fructuum accipere in vineis et ortis ac viridariis et possessionis alienis uvas aut ficus aut aliquod genus fructuum absque licentia patronorum sub pena librarum duarum parvorum et emendationis damni pro quolibet et qualibet

vice; de quibus penis medietas sit inventoris sive accusatoris et alia medietas sit comunis. Que omnes suprascripte pene intelligantur plus et minus arbitrio prefati magnifici domini comitis inspecta conditione personarum et qualitate facti.

(33.)

Die 4to maii

Crida pro ser Lucha Butrisich

Iohannes Gatello preco comunis retulit se de mandato magnifici domini comitis suprascripti publice locis solitis et consuetis proclamasse et stridasse quod non sit aliqua persona que audeat aut presumat coligere folia aut fructus unius morarii viri nobilis ser Luce Butrisich civis Sibinici sub pena soldorum XL^a parvorum pro quolibet et qualibet vice cuius pene medietas sit comunis et alia medietas dicti ser Luce.

(34.)

Die 5to iunii.

Crida pro suprascripto

Suprascriptus preco retulit ad instantiam suprascripti ser Luce publice stridasse et proclamasse quod non sit aliqua persona que audeat aut presumat coligere seu coligi facere pro comedendo vel aliter pruna de prunariis et uvam de vitibus situatas et plantatas sub ecclesia Omnium Sanctorum de Sibinico sub pena soldorum XL^a pro quolibet et qualibet vice.

(f. 5v)

(35.)

1442, die 19 augusti

Crida pro Dragano Draganich

Iohannes Gatello preco comunis retulit se de licentia magnifici domini comitis ultrascripti publice proclamasse quod non sit aliqua persona que de cetero audeat aut presumat pascolare aliqua animalia super terreno viri nobilis ser Dragani Draganich civis Sibinici absque eius licentia quod terrenum vocatur Blato sub villa Prodoglie Sibinicensis districtus sub pena librarum quinque parvorum pro quolibet et qualibet vice et reficiendi damnum, cuius pene medietas sit comunis et alia medietas accusatoris.

(36.)

Die 24° suprascripti

Pro domino Iacobo Zilii

Iohannes Gatello suprascriptus retulit se de mandato ut supra ad instantiam venerabilis viri presbiteri Iacobi Ziliavich canonici Sibinici (proclamasse quod *cancell.*) uti afflictatoris decimarum vini capituli canonicorum Sibenici proclamasse publice (quod non sit aliqua persona que audeat aut presumat que audeat vel presumat *cancell.*) quod omnes villici districtus Sibinici qui tenentur dicto capitulo pro dictis decimis debeant et teneantur inmediate notificasse dicto domino Iacobo totam quantitatem vini musti anni presentis tam conductam intus civitatem quam illam quam de cetero

conducent sub pena librarum XXV parvorum pro quolibet et qualibet vice, et plus et minus arbitrio magnifici domini prefati et cetera.

(37.)

Die II° septembris

Pro ser Raphaele Dragoevich et ser Thomasio Thomasovich

Iohannes Gatello preco comunis retulit de mandato ut supra ad instantiam virorum nobilium ser Raphaelis Dragoevich et ser Thomasii Thomasovich civium Sibinici publice proclamasse per plathea Sibinici et per loca consueta quod non sit aliqua persona que audeat vel presumat de cetero transire per maserias aut arzeres seu sepes salinarum predictorum sitarum in Morigne districtus Sibinici cum animalibus aut sine ullo modo sub pena librarum quinque parvorum pro quolibet et qualibet vice et hoc ne casus habeant destruendi dictas salinas; cuius pene medietas sit comunis et reliqua accusatoris. Item sub pena emendandi damnum quod facerint et cetera. Et plus et minus arbitrio suprascripti magnifici domini comitis et cetera.

(38.)

Eo die

Pro ser Iacobo Iurich

Suprascriptus preco retulit de mandato ut supra et ad instantiam ser Iacobi Iurich nobilis Sibinici proclamasse per platheam Sibinici et loca publica et consueta quod non sit aliqua persona que audeat vel presumat de cetero cum barchis aut aliter arivare ad molum ser Iacobi Iurich et fratrum situatum ad rippam maris sub villa Xamurve Sibinicensis districtus causa vindemiandi aut alia de causa sub pena librarum L^a parvorum applicandarum comuni et emendandi damnum quod facerent et cetera. Et plus et minus arbitrio magnifici domini comitis suprascripti et cetera.

(f. 6r)

(39.)

Die 26 maii 1443

**Crida quod nemo audeat emere caseum in Scardona
aut picem vel (!) alibi extra districtus**

Iohannes Gatello preco comunis retulit se de mandato et licentia magnifici domini comitis ultrascripti citasse et proclamasse in hunc modum videlicet. Cum sit quod pridie aliqui cives Sibinici miserint Scardonam eorum pondera ad ponderandum et ibi emi faciendum certam quantitatem casei a Morlachis et a debitoribus comunis Venetiarum qui, causa non solvendi huic camere eorum debita, non audent venire Sibinicum contra omnem bonam consuetudinem et in maximum deviammentum huius civitatis et camere salis comunis, quod per elapsum numquam factum fuit, quia esset non tantum in dedecus verum etiam damnum quia catunarii Morlachorum, possendo alibi expedire eorum caseum et mercimonia, non curarent accedere Sibinicum aut ad terras maritimas ducali dominii Venetiarum causa non persolvendi debita in quibus tenentur comuni et isto modo aliorum loca fierent bona et loca ducalis dominii nostri destruerentur, quod nullatenus est tollerandum, quia intentio

ducali domini non est quod in alienis locis, sicut est in Scardona et Almissa et alibi, fiant portus et scale nisi in locis et terris suis, citatur et proclamatur publice quod nullus civis aut habitator Sibinici seu districtus aut forensis cuiuscunque conditionis existat qui ad hanc civitatem accederet audeat aut presumat de cetero per se vel alios ire vel mittere Scardonam aut alio <loco> extra districtus Sibinici ad emendum a Morlachis aliquam quantitatem casei aut picis parvam seu magnam seu ab aliis eorum nomine emi faciendum sub aliquo exquisito colore vel ingenio sive forma nec portare aut portari facere vel mittere pondera aliqua vel staterias sub pena perdendi totum caseum aut picem quod et quam emissent vel aliis emi fecissent et plus et minus arbitrio ipsius domini comitis cuius pene due partes sint comunis et tertia pars accusatoris et teneatur de credentia. Item si aliqui de Sibinico haberent pondera aliqua in Scardona aut alibi extra civitatem hanc et districtum teneantur illa huc conduxisse sub pena librarum 50 parvorum cuius pene tercium sit accusatoris et duo partes sint comunis et tenebitur de credentia.

(40.)

Die 28° suprascripti

Pro ser Georgio Radoslafcith

Iohannes Gatello preco comunis retulit se de licentia et mandato magnifici domini comitis suprascripti publice in plathea Sibinici locis solitis et consuetis citasse et proclamasse quod nulla persona cuiusque conditionis audeat nec presumat emere aliquam possessionem de bonis Ivanačii Xolchovich inculpati interfecisse eius uxorem sub aliquo colore aut ingenio sub pena perdendi id quod emisset et si qua persona eam emisset debeat denunciare ipsi magnifico domino comiti et curie sue que sunt illa bona que emit et pro quanto pretio sub pena predicta et cetera usque ad dies octo proximos.

(f. 6v)

(41.)

Die ultimo mensis iunii

Crida pro res Simonis Smaich necati

Iohannes Gatello preco antedictus retulit de mandato antedicti magnifici domini comitis in plathea comunis loco et hora consuetis pluribus astantibus proclamasse quod si est aliqua persona que intendat ius habere in bonis aliquibus mobilibus que fuerunt condan Simeonis Smaich necati de mensse (!) aprilis ad capud insule Slarin, casu fortuito, repertis in mari ac positus in cancellaria domini comitis, usque ad dies VIII proxime futuros compareat ad utendum iuribus suis. Aliter vendentur ad publicum incantum et de denariis ex ipsis extractis fiet id quod sibi domino comiti melius videbitur.

(42.)

Die XVI iulii

Pro Iohanne Gatello de famula que sibi aufugit

Radivoi preco comunis retulit de mandato prefati magnifici domini comitis in plathea comunis hoc mane sedente ipso domino comite cum eius maiori curia et aliis pluribus civibus ibidem astantibus proclamasse alta voce quod si est aliqua persona cuiuscunque sit conditionis que habet in domo sua sive sub eis protectione Millam famulam Iohannis Gatello preconis publici comunis Sibenici que sibi heri sero dicitur fuisse deviata et aufugisse, eam Millam debeat coram ipso domino comite presentare antequam surgat de banco ubi nunc sedet sub pena librarum XXV contrafacienti auferenda cuius pene medietas sit comunis et altera accusatoris si esset accusator per quem scietur veritas.

(43.)

Die 4to augusti**Proclamatio ad instantiam magistri Iohannis Nicolai cimatoris**

Radivoy preco sive plazarius comunis rettulit de mandato prefati magnifici domini comitis Sibenici ad instantiam magistri Iohannis Nicolai cimatoris (suo nomine proprio *cancell.*) in plathea comunis hoc mane pluribus astantibus proclamasse locis et hora consuetis quod nulla persona audeat emere aut in pignus accipere aliquam rem mobilem aut immobilem a Paulo Montanich de Sibenico attinente ut dicitur dicti magistri Iohannis sub pena amittendi denarios quos sibi dedissent pro huiusmodi rebus et talis alienatio vel pignatio ipso facto sit et habeatur pro nulla et irrita ac si numquam facta fuisset. Et hoc quoniam ad ipsius domini comitis notitiam pervenit quod predictus Paulus vadit dissipando eius bona et substantiam.

(44.)

Die XVIII augusti

<Proclamatio pro camera comunis>

Idem preco retulit de mandato et licentia prefati domini comitis locis et hora consuetis publice proclamasse pluribus astantibus quod quelibet persona que est debitor in comune quacunque de causa debeat ad eius terminum satisfacisse et persolvere in camera comunis omne id quod dare debet sub pena soldorum duorum pro libra. Et hoc ad instantiam spectabilis domini Francisci Lauredano honorabilis camerarius (!) comunis.

(f. 7r)

(45.)

Die XXI mensis augusti

Proclamatio pro domino comite et eius familia

Radivoy Dragossevich preco comunis retulit de mandato magnifici domini comitis antedicti hodierno die locis consuetis publice et alta voce proclamasse pluribus astantibus quod si est aliqua persona que aliquod habere debeat a magnificentia ipsius domini comitis sive ab aliquo de familia sua, compareat usque ad octo dies proximos

quod sibi integraliter faciet satisfacere. Aliter et cetera. Presentibus nobilibus viris ser Iacobo Naplavich iudice maioris curie, ser David condam ser Doymi et ser Antonio Bono civibus Sibenicensis et aliis pluribus.

(46.)

Die XXII augusti

Proclamatio pro Leonardo Barbo

Radivoy preco suprascriptus retulit de mandato et licentia suprascripti magnifici domini comitis ad instantiam et requisitionem ser Leonardi Barbo habitatoris Sibenici publice proclamasse locis consuetis pluribus astantibus quod nulla persona cuiuscunque conditionis audeat modo aliquo extendere tellas aut alia drapamenta lini, aut panni aut alterius manerie in valle sancte Dominice circha ortum et supra maseriam dicti ser Leonardi pena librarum duarum parvorum auferenda contrafacienti quotiens fuerit contrafactum.

(47.)

Die XXIII augusti

Pro phisico comunis

Iohanes Gatello preco comunis retulit de madanto et licentia prefati magnifici domini comitis Sibenici hoc mane locis et hora consuetis pluribus astantibus publice et alta voce preconia proclamasse quod si est aliqua persona que aliquod habere debeat ab egregio et famosissimo artium et medicine doctore domino magistro Bartholomeo de Arpo de Tarvisio sallariato comunis qui licentiam petiit pro eundo Tarvisium pro certis suis agendis compareat usque ad octo dies proxime futuros coram prefato domino comite. Aliter et cetera.

(48.)

Die XXVIII augusti

Pro Antonio Stipularich pro eius barcha amissa

Radivoy preco comunis retulit de mandato ut supra proclamasse locis et hora consuetis pluribus astantibus quod si est aliqua persona que habeat vel invenerit unam cimbam Antonii Stipularich de Sibenico cum remis quinque et arbore, antena, timone et argudula ac ferro, debeat usque ad octo dies proximos illam apresentasse patrono. Aliter, dicto termino elapso, appellabit pro furto.

(f. 7v)

(49.)

Die dominico, VIII septembris 1443

Pro domino comite et sua familia

Iohannes Gatello preco comunis retulit de mandato magnifici domini comitis antedicti hodierno die locis consuetis publice et alta voce preconia pluribus astantibus proclamasse quod si est aliqua persona que aliquod habere debeat a magnificentia

ipsius domini comitis sive ab aliquo de sua familia compareat usque ad octo dies proxime futuros quod sibi erit integraliter satisfactum. Aliter et cetera.

(50.)

Die XV septembris

Alia proclamatio

Iohanes Gatello preco suprascriptus retulit de mandato ut supra proclamasse hoc mane locis et hora consuetis in omnibus et per omnia prout supra.

(51.)

Eo die.

Pro non macinari faciendo extra districtum Sibenici

Idem preco retulit de mandato ut supra publice et alta voce preconia proclamasse locis et hora consuetis quod nulla persona cuiusvis conditionis existat audeat macinari facere eius blada extra districtum Sibenici sub pena librarum XXV parvorum et amittendi blada et comercios inventuros; cuius pene medietas sit comunis et altera medietas accusatoris.

(ff. 8r-9v – *vacuum*)

PRILOG II

Početni fragment popisa članova posade Velike kule na ulazu u Šibenski zaljev
(Arhiv HAZU, Zagreb, *Fragmenta quaternarum civitatis Sibenicensis de annis 1441–1498.*, sign. II c 70, ff. 10r–11v)

(f. 10r)

Dominus Iesus
M^oCCCC^oXLI^o, die XX° septembris

Conducta probi viri Baptiste de Ponte de civitate Bellunni commestabili ad turrim magnam portus Sibenici cum pagis XX in quibus computatur dictus Baptista cum uno ragacio et cum stipendio libras XXXII in mense et unus caporalis cum ragatio et stipendio libras XXII soldorum decem parvorum in mense et balisterii XVI cum stipendio libras XV parvorum pro quolibet in mense et ratione mensis.

Idem Baptista de Ponte	de civitate Bellunni
Nicolaus de Sibenico	Radinacii
Cassus die X ^o septembris 1442.	
Scriptus die 13 ^o septembris 1442	
Antonius de civitate Bellunni	Iacobi
Stephanus d'Alelphi Federici	caporal
Iohannes de Sibenico	Ratci
Cassus die XXV iulii 1443.	
Scriptus die 27 iulii 1443	
Martinus de Sibenico	Radoslavi

(f. 10v)

Iohannes de Verzeio	Uberti
Cassus die 19 iunii 1443 quia obiit.	
Scriptus die primo iulii 1443	
Hieronimus de civitate Belluni	Iacobi
Michael de Candida	Simeonis
Cassus die 11 ianuarii 1442.	
Scriptus die 11 ianuarii 1442.	
Gaspar de civitate Bellunni	Iacobi Donati
Cassus die 13 marcii 1442 et eo die facta eius crida et licencia quia suus comestabilis fideiussit pro eo.	

Scriptus die 15° martii 1442

Nicolaus de Abencio de Loreto Iohannis

Cassus die 17 iulii 1442 et facta crida per Iohannem Gatello.

Scriptus die XX° iulii 1442

Iohannes de Pelegrino Petri

Iohannes Canay de Venetia Nicolai

Cassus die XI° iunii 1442.

Scriptus die 24° iunii 1442

Dominicus de La Scarparia Blanci

Cassus die 20 iunii 1443 et facta eius crida per Radivoy et habuit licenciam.

Scriptus die primo iulii 1443

Bartholomeus de Firmo Iohanis

(f. 11r)

Paulus de Scutaro Georgii

Cassus die 13° novembris 1442 et eo die facta fuit eius crida per Radivoy.

Scriptus die XXV novembris 1442

Henricus de Sancto Dominico Henrici

Cassus die 27 ianuarii 1443 facta fuit crida per Iohannem Gatello deinde habuit licenciam.

Scriptus die primo februarii 1443

Thomasius de Brixia Iacobi

Matheus de Villa Francha Iohannis

1443, die (ultimo augusti *cancell.*) primo septembris cassus fuit et die primo eiusdem facta fuit eius proclamatio et habuit licenciam, pro quo fideiussit ser Baptista eius comestabilis, quam proclamationem fecit Iohannes Gatello preco comunis.

Scriptus die primo septembris 1443

Fabianus de Campo Sancti Petri Nigrini

Iohannes de Fossano de Piamonte Antonii

(f. 11v)

Federicus de Spiera Federici

Cassus die 14° novembris 1441.

Scriptus die 15° novembris 1441

Petrus de Portuuario Iohannis

Cassus die 9 martii 1442 et die 12 facta fuit eius crida per Iohanne Gatello plazario et habuit licenciam.

Scriptus die 15 martii 1442	
ser Michael de Tarvisio	Iohannis
Cassus die 25 iunii quia obiit.	
1442, die 25 ^o iulii scriptus	
Iohannes Canaya de Venetiis	Nicolai
Cassus die 29 martii 1443.	
Scriptus die primo aprilis 1443	
Franciscus de Venetiis dictus Cavalier	Iacobi
Iohannes de Tarvisio	Dominici
Antonellus de Romena	Pauli

(nastavak v. u: *Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro 1441–1443.*, ed. J. Kolanović, Šibenik, 1989., 48–50)

***Proclamationes* of the Šibenik duke Fantino de Cha de Pesaro (1441–1443)**

Danko Zelić

Institute of Art History

Ulica grada Vukovara 68/III

10000 Zagreb

Republic of Croatia

This essay examines a small volume titled *Proclamationes*, originally a part of the official book of the chancellery of the Šibenik count Fantino de Cha de Pesaro (1441–1443), discovered by the author in the legacy of Ivan Kukuljević, in the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb. The volume records around fifty deliberations of the count, representative of the supreme Venetian rule in the town, that were proclaimed by town criers. For the understanding of the multilingual reality of late medieval Šibenik it is important to note that proclamations, although written in Latin, the official language of administration, were publicly proclaimed in Croatian. After a brief overview of the content and structure of this juridical source, the author analyzes their relationship with other legal texts from Šibenik of that period, starting with the municipal statute. A comparison with contemporary sources and with the already known Šibenik proclamations from 1543 helps to draw conclusions on the place of criminal justice in the administration of the town, as well as the role of proclamations in everyday urban life. Finally, the Šibenik proclamations are discussed within a broader context of sources related to political history of the urban communities in Venetian Dalmatia towards the mid-fifteenth century. A full transcription of the volume is edited and printed as an appendix to the essay.

Key words: Šibenik, Venice, Middle Ages, Fantino de Cha de Pesaro, legal history

Translated by
Danko Zelić